

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Diplomová práce

2018

Bc. Aneta Chládková

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra filosofie

Strukturalismus očima Claudi Léviho-Strausse a Michela Foucaulta

Diplomová práce

Autor: Bc. Aneta Chládková

Studijní program: N6101 – Filozofie

Studijní obor: 6101T004 Filozofie

Vedoucí práce: Mgr. Hynek Janoušek Ph.D.

Hradec Králové, 2018

Zadání diplomové práce

Autor:	Bc. Aneta Chládková
Studium:	F16NP0017
Studijní program:	N6101 Filozofie
Studijní obor:	Filozofie
Název diplomové práce:	Strukturalismus očima Clauda Léviho-Strausse a Michela Foucaulta
Název diplomové práce AJ:	Structuralism from the point of view of Claude-Lévi Strausse and Michel Foucault

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Studentka se bude v průběhu příprav a vypracování řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího práce. Metodika a metody práce: analýza literárních zdrojů. Cílem diplomové práce bude zhodnotit a popsat strukturalismus podle M. Foucaulta a C. Léviho-Strausse na základě analýzy jejich děl.

CULLER, Jonathan D. Ferdinand de Saussure. Rev. ed. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1986. ISBN 978-0801493898. FOUCAULT, Michel. Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. Edice 21. ISBN 8071060852. FOUCAULT, Michel. Slova a věci. Brno: Computer Press, 2007. Eseje a studie. ISBN 978-80-251-1713-2. LÉVI-STRAUSS, Claude. Smutné tropy. Vyd. 2. Přeložil Jiří PECHAR. V Praze: Rybka, 2011. ISBN 9788087067116. WISEMAN, Boris. Lévi-Strauss a strukturální antropologie. Ilustroval Judy GROVES. Praha: Portál, 2009. Seznamte se---. ISBN 978-80-7367-604-9.

Garantující pracoviště: **Katedra filosofie a společenských věd,
Filozofická fakulta**

Vedoucí práce: Mgr. Hynek Janoušek, Ph.D.

Oponent: Mgr. Jan Kapusta, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 15.3.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 17. 4. 2018.

Podpis autora modrou barvou

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce Mgr. Hynkovi Janouškovi PhD. za věnovaný čas, cenné rady a připomínky, vlídný přístup, ochotu a trpělivost při vedení této diplomové práce.

Anotace

CHLÁDKOVÁ, ANETA, *Strukturalismus očima Clauda Lévi-Strausse a Michela Foucaulta, Diplomová práce*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2018, počet stran: 82

Tato diplomová práce se zabývá dvěma významnými filozofy – Claudem Lévi-Straussem a Michelelem Foucaultem. Tato práce je zaměřena na analýzu jejich děl a hledání strukturalistických prvků u jednotlivých autorů. První část je věnována všeobecnému popisu strukturalismu na základě analýzy díla zakladatele strukturalismu Ferdinanda de Saussura, po ní následuje hlavní část, která se věnuje C. L. Straussovi, jeho strukturální antropologii a ostatním strukturalistickým prvkům v jeho díle. Následuje druhá část, která se věnuje M. Foucaultovi a jeho analýze dvou vybraných děl, ve kterých lze najít a popsat jeho strukturalistické tendence. V závěru je představeno krátké srovnání obou autorů, popis jejich společných rysů a shrnutí daného tématu a jeho přínosu k dané problematice strukturalismu.

Klíčová slova: strukturalismus, antropologie, moc, věznění

Annotation

CHLÁDKOVÁ, ANETA, *Structuralism in view of Claude Lévi-Strausse and Michel Foucault*, Hradec Králové: Faculty of philosophy, University of Hradec Králové, 2018, 82 pp.

This diploma thesis deals with two important philosophers - Claude Lévi-Strauss and Michel Foucault. This work is focused on the analysis of their works and the search for structural elements of individual authors. The first part is devoted to the general description of structuralism on the basis of an analysis of the work of the founder of structuralism Ferdinand de Saussure, followed by the main part dealing with C. L. Strauss and his structural anthropology and other structural elements. The second part is dedicated to M. Foucault and his analysis of two selected works in which he can find and describe his structuralist tendencies. In conclusion, there is a short comparison of both authors, a description of their common features and a summary of the topic and its contribution to the specific issue of structuralism.

Keywords: structuralism, anthropology, power, imprisonment

Obsah

Úvod.....	11
1. Strukturalismus	12
1.1. Ferdinand de Saussure.....	12
1. 1. 1. Pojem jazyková hodnota – označované a označující.....	12
1. 1. 2. Langue a parol.....	13
1. 1. 3. Valeur – analýza hodnot	15
1. 1. 4. Vztahy syntagmatické a paradigmatické.....	16
1. 1. 5. Synchronní a diachronní	18
1. 5. 6. Shrnutí.....	20
2. Pražský lingvistický kroužek (dále už jen PLK)	21
2. 1. Základní metodologické postoje PLK.....	21
2. 2. Roman Jakobson a jeho vliv.....	22
3. Claude Lévi-Strauss	24
3. 1. Claude Lévi-Strauss a jeho život.....	24
3. 1. 2. Claude Lévi-Strauss a strukturální antropologie.....	24
3. 1. 3. Struktury příbuzenských vztahů.....	26
3. 1. 4. Křížová výměna – problém incestu	27
3.1.5. Reciprocita a směna	29
3.1.6. Shrnutí – alianční teorie	31
3. 2. Strukturalistické pojetí mýtu	31
3.2.1. Struktura, mýtus a rituál.....	35
3.2.2. Sociální struktury	36
3. 2. 3. Co vůbec znamená mít strukturu?.....	37
3. 2. 4. Umění.....	38

4. Michel Foucault (1926-1984)	39
4. 1. Michel Foucault a jeho biografie.....	39
4. 2. Jeho zaměření	40
4. 3. Vlivy	42
4. 3. 1. Marxismus.....	43
4. 3. 2. Friedrich Nietzsche (1844-1900)	43
4. 3. 3. Gilles Deleuze (1925-1995)	44
4. 3. 4. Georges Dumézil (1898-1986).....	44
4. 3. 5. Strukturalismus	44
5. Strukturalismus a Michel Foucault	44
5. 1. Zrození kliniky	45
5. 2. Shrnutí – Zrození kliniky.....	59
5. 3. Dohlížet a trestat.....	63
5. 4. Dohlížet a trestat – Shrnutí	74
6. Shrnutí a porovnání: C. Lévi-Strauss a M. Foucault	75
Závěr	78
Seznam použitých zdrojů a literatury	79

Seznam použitých zkratk

1. aj. .... a jiné
2. atd. .... a tak dále
3. PLK..... Pražský lingvistický kroužek
4. např. .... například

Úvod

Téma diplomové práce Strukturalismus očima C. L. Strausse a M. Foucaulta jsem si vybrala z důvodu mého všeobecného zájmu o jazyk, tudíž byl strukturalismus vhodnou volbou, ale stěžejním prvkem jsou oba zmiňovaní autoři. Jelikož oba jsou naprosto odlišní ve svých názorech a postojích, bylo pro mě zajímavé objevovat strukturalistické prvky jejich myšlení a studovat jejich díla. Myslím si, že v mnoha ohledech se stali ve své době nadčasovými, jelikož jejich myšlenky existují dodnes a jsou obecně využívány, ať už vědomě nebo nevědomě.

Cílem mé diplomové práce je zjistit, popsat a zhodnotit strukturalistické prvky v dílech C. L. Strausse a M. Foucaulta. K dalším mým cílům patří nastínit alespoň základní strukturalistické prvky u jednotlivých oblastí, které jsou pro dané autory typické, a najít tyto prvky i tam, kde bychom to nečekali nebo nepovažovali za možné.

Myslím si, že jazyk a s ním spojené lingvistické znaky a problémy stále nejsou probádány natolik, aby nebylo možné i dnes objevovat a zjišťovat nové poznatky. Díky strukturalismu víme mnoho užitečných informací, které se netýkají pouze jazyka.

1. Strukturalismus

1.1. Ferdinand de Saussure

V roce 1857 se narodil švýcarský filosof, jazykovědec a zakladatel lingvistického strukturalismu Ferdinand de Saussure. Jeho důležitost je až dodnes nezaměnitelná, jelikož na něj navazují další lingvistické školy, jako např. kadaňská lingvistická škola, Pražský lingvistický kroužek, ruský formalismus aj. Jeho názory ovlivnily mnoho významných filosofů zabývajících se nejen strukturalismem. Patří mezi ně C. Levi – Strausse, M. Foucault, R. Barthese, J. Lacana, N. Chomsky či E. Sapir.

1. 1. 1. Pojem jazyková hodnota – označované a označující

Hlavním bodem v de Saussurově pojetí strukturalismu je znak, a to jazykový znak. Pojem jazykový znak je mnohdy mylně spojen s představou, že Saussure spojuje jméno a věc, což je velká chyba. Saussure spojuje určitý pojem a jeho akustický obraz. Pojem a akustický obraz jsou spolu spjaty a dohromady vytváří jazykový znak. Jako příklad de Saussure uvádí strom, latinsky arbor¹.

De Saussure navrhuje ponechat slovo znak jako označení celku, ale nahrazuje pojem a akustický obraz následujícími slovy: označované (signifiant) a označující (signifié). Dohromady vytvářejí mezi sebou velkou výhodu, jelikož jsou protikladné, což je od sebe odlišuje, a zároveň jsou odlišené od celku, jehož jsou součástí. Jinými slovy: „jak označované, tak označující jsou čistě vztahovými nebo rozlišujícími entitami“².

Označované a označující mají dvě základní vlastnosti, které vytvářejí i dva hlavní principy. Prvním z nich je arbitrárnost znaku. Pro Saussura je lingvistický znak arbitrární – dochází ke kombinaci označovaného a označujícího a vytváří se arbitrární entita. Co to ale znamená, že je znak arbitrární? Jednoduše řečeno můžeme říci, že neexistuje žádné přirozené nebo nevyhnutelné spojení mezi označujícím a označovaným. Všechny jazyky, které existují, mají ve skutečnosti svoje základní

---

¹SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*. 2. vyd. (1. vyd. v nakl. Academia). Praha: Academia, 1996. str. 97. ISBN 80-200-0560-9.

²CULLER, Jonathan. Saussure. Bratislava: Archa, 1993, s. 23. ISBN 80-7115-053-3.

arbitrární prvky bez ohledu na jejich původ a význam.

Tento princip už dlouho vládne v lingvistice, i když jsou proti němu vznášeny dvě námitky, kdy se znak stává méně arbitrární. Zaprvé, ne vždy je volba znaku arbitrární, příkladem jsou onomatopoeia (tzn. zvukomalebná slova). Ale ty nejsou hlavní složkou jazykového systému a vyskytují se jen v malé míře. Zadruhé jde o zvolání, která jsou s onomatopoeiemi úzce spojená. Většinou z nich můžeme vztah mezi označovaným a označujícím upřít. Při porovnání dvou jazyků vidíme velké rozdíly: např. francouzské aie! „au“ odpovídá německému au! Oba tyto výrazy se z jednoho jazyka do druhého mění.

Druhým principem je lineárnost označujícího. To znamená, že označující je auditivní a probíhá pouze v určitém čase, od kterého přebírá dvě důležité funkce: *„Představuje určitý rozsah a tento rozsah je měřitelný v jediné dimenzi, a tou je linie“*.³ To, že probíhá v čase, znamená, že na rozdíl od vizuálních označujících mají pouze linii časovou ve smyslu toho, že prvky se představují jeden po druhém a vytvářejí řetězec.

Často je opomíjena třetí vlastnost znaku, a to je jeho diskontinuita neboli diferencovanost, ohraničenost. Tato vlastnost v podstatě popisuje jazykový znak a ostatní mimojazykové materiály jako amorfni neboli beztvárné. Jazykový znak vzniká až spojením určitých hlásek do určitého předem daného pořadí, které posléze dává smysl. Vznikne tím konkrétní část jazyka – znak, který vzniká v mozku spojením beztvárné hmoty nějakého zvuku s významem.

Velice často se vyskytovaly názory, že by jazyk mohl být nomenklaturou. Kdyby byl nomenklaturou, bylo by velice jednoduché překládat z jednoho jazyka do druhého. Kdyby byl jazyk nomenklaturou, museli bychom poznamenat, že tu existuje množství odlišných představ a že označující by bylo připojené nejprve k jedné, a potom k druhé představě.

1. 1. 2. Langue a parol

Abychom vůbec mohli definovat langue a parol, musíme nejdříve vysvětlit, co je to langage, ze které se potom odděluje již zmíněný langue a parol. Langage

---

³SAUSSURE, pozn. 1, s.100.

v přímém překladu znamená řeč neboli podle de Saussura „je to značení pro jazykové jevy a činnosti“.⁴ Langage je neutrální vůči langue a parol. Ale langue a parole spolu dohromady tvoří langage.

Langue (jazyk) je abstraktní systém znaků a pravidel. De Saussure langue odlišil od mluvy (parole) jako konkrétní realizaci jazyka v roce 1916. „*Langue má sice nadindividuální platnost, ale ukazuje se pouze v parole, tj. v konkrétních mluvených a psaných promluvách, realizovaných na základě langue*“.⁵

Langue je to, co si jednotlivec osvojuje, když se učí jazyk, jinými slovy je to soubor forem neboli gramatický systém, který existuje v mysli každého hovořícího jedince.

Parole je konkrétní, individuální sdělení, které jedinec vyslovuje v daný okamžik. V parole (mluva) se podle de Saussura jazyk ve smyslu langue také popisuje a osvojuje, ale není vrozený. Proto úkolem lingvistiky (vnitřní lingvistiky) je popis systému jazyka ve smyslu langue, zatímco v tzv. vnější lingvistice (jako je např. dialektologie nebo sociolingvistika) se popisuje řeč v jejím reálném fungování. Parole se stává jakousi výkonnou stránkou jazyka a pro Saussura zahrnuje také „kombinace, kterými mluvčí používá kód lingvistického systému, aby vyjádřil svoje vlastní myšlenky“.⁶ Když jedinec vykonává parole, tak si vybírá a kombinuje prvky jazykového systému a dává těmto formám konkrétní projev.

Rozdíl mezi langue a parole je pro lingvisty důležitý. „*Při oddělování langue a parole oddělujeme to, co je sociální, od toho, co je individuální, a to, co je podstatné, od toho, co je vedlejší nebo náhodné*“.⁷

Pro lepší znázornění de Saussurovy strukturalistické koncepce jazyka použijeme jeho následující schéma:

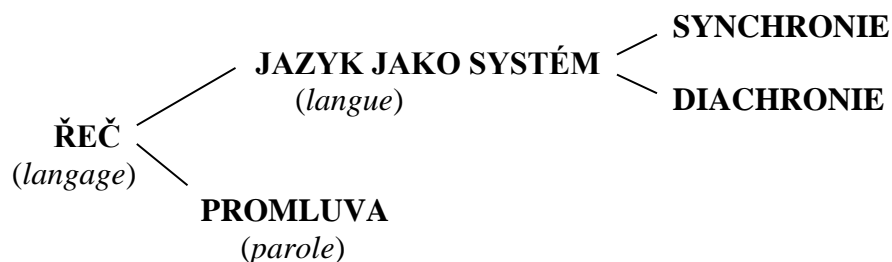
---

⁴KOLEKTIV AUTORŮ. *Encyklopedický slovník češtiny*. Třetí. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 242. ISBN 987-80-7106-484-8.

⁵KOLEKTIV AUTORŮ, pozn. 4, s. 242.

⁶CULLER, pozn. 2, s. 29.

⁷SAUSSURE, pozn. 1, s. 30.

1. 1. 3. Valeur – analýza hodnot

De Saussure často pro lepší pochopení přirovnává systém jazyka analogicky k systému šachu. Hra šachy velice dobře koresponduje se stavem jazyka. „*Postavení jednotlivých figurek závisí na jejich postavení na šachovnici stejně jako v jazyce, ve kterém má každý termín svou hodnotu v důsledku svého protikladu ke všem ostatním termínům*“.⁸ Tento stav ale není stálý, neustále se mění, záleží na změně postavení jednotlivých figurek. Dané šachové partie jsou ovlivněny pravidly hry, která existují už před hrou a jsou neměnná.

I když základními jednotkami šachu jsou figurky (král, královna, věž, kůň, střelec a pěšec), tak vůbec nezáleží na tom, z jakého materiálu jsou figurky vyrobené. Pouze stačí, že jednotlivé figurky od sebe rozeznáme a známe jejich postavení a význam. Pokud bychom nějakou figurku ztratili, tak ji můžeme nahradit jakoukoliv jinou figurkou nebo objektem pod podmínkou, že tato figurka nebude zaměněna s jinou figurkou, která by reprezentovala figurku jiné hodnoty. To znamená, že například král by nemusel mít žádné fyzické vlastnosti. Kdybychom toto aplikovali na jazyk, tak pochopíme, že systém v jazyce „existuje pouze diferenciací bez jakýchkoli pozitivních termínů“.⁹

De Saussure definuje jazyk následovně: „Jazyk *může být jen systém čistých hodnot*“.¹⁰ Hodnota dané jazykové jednotky je přitom určena celkem jejích vztahů k jiným jednotkám. Příkladem mohou být zvukové jednotky jazyka (fonémy), které nejsou charakterizovány svou pozitivní kvalitou (tím, jak jsou vytvořeny a jak znějí), ale především tím, že se mezi sebou neslučují dohromady. Dalším příkladem je

⁸SAUSSURE, pozn. 1, s. 116.

⁹ CULLER, pozn. 2, s. 28.

¹⁰SAUSSURE, pozn. 1, s. 139.

gramatické číslo, kdy hodnota plurálu je různá podle toho, zda je pouze protějškem singuláru, nebo zda v daném jazyce existuje i dvojné číslo (duál) nebo dokonce i trojné číslo (triál). Stejně tomu tak je i v jazyce, kde existují pravidla, která se přijala a platí stále. De Saussure je nazývá konstantní principy sémiologie. Po celou hru dochází k jednomu posunu synchronie do druhé, ale de Saussure ustanovuje základní body, ke kterým dochází během hry a které jsou neměnné. Hlavní body jsou následující:

a) Každý tah v šachu znamená pohyb pouze jedné figurky = stejně tak změny v jazyce se týkají jen izolovaných prvků

b) I když se to nezdá, tak ten jeden tah má odezvu v celém systému a hráč, který tah provedl, nedokáže dopředu předvídat jeho důsledky, daná změna může být nulová, průměrná nebo velmi závažná. Takový tah může mít nedozírné následky pro celou partii, ale i pro figurky, které stojí v daný okamžik mimo hru. Stejně tak tomu je i u jazyka.

c) Tah jedné figurky je zcela odlišný od toho předchozího nebo následujícího. Není důležité, jak jsme se k danému tahu dostali, zda tou nebo jinou cestou. Ani nezáleží na to, zda jsme celou hru sledovali od začátku, nebo jsme viděli jenom několik minut. Stejně tomu je i u jazyka, mluva funguje vždy jen v určitém jazykovém stavu a změny, ke kterým mezi stavy dochází, v něm samy nemají místo.

Jediná námitka může být následující (v porovnání jazyka se hrou šachy): když hráč provádí posun figurky, tak to dělá s úmyslem vyhrát nebo alespoň tím protihráče nějakým způsobem zmást nebo mu uškodit, ale především tím zapůsobí na systém. Ale u jazyka tomu je jinak, jazyk nic takového nezamýšlí. „Dané „figurky“ v jazyce se posouvají nebo mění spontánně až nahodile“.¹¹

Abychom toto srovnání jazyka a šachů mohli brát za úplné, musel by šachy hrát někdo, kdo nad danou hrou moc nepřemýšlí a pohybuje s figurkami náhodně.

1. 1. 4. Vztahy syntagmatické a paradigmatické

Mezi jazykovými znaky existují dva druhy vztahů. De Saussure rozlišoval vztahy syntagmatické a paradigmatické. Dohromady tyto vztahy tvoří jednotu znaku. Tyto vztahy platí na všech možných rovinách lingvistické analýzy.

---

¹¹SAUSSURE, pozn. 1, s. 117.

Syntagmatické vztahy chápeme jako vztahy daného znaku k dalším částem výpovědi, a naopak paradigmatické vztahy se popisují jako asociace znaku s jinými jazykovými znaky vně výpovědi. Jinými slovy syntagmatické vztahy určují kombinační možnosti, jedná se o vztahy mezi elementy, které mohou být kombinovatelné v pořadí. Zatímco paradigmatické vztahy jsou opozicemi mezi prvky, které se mohou vzájemně nahradit. Konkrétní význam daného znaku je závislý na okolí (syntagma) a na asociacích, které pak daný znak sám zařadí do přesných skupin jazykových znaků nebo paradigmát. Pro lepší pochopení si uvedeme příklad. Znak *oko* sám o sobě nemá jednoznačný význam, ale je nositelem několika významů najednou. Může být chápán jako oko – součást našeho smyslového ústrojí, nebo oko na silonkách, dále oko ve smyslu kuřího oka apod. Existuje spousta takových víceznačných jazykových znaků. V tomto případě můžeme mluvit o jejich polysémii – mnohoznačnosti. Jejich význam je určen až jejich okolím (syntagma), např. kuří oko na noze je velice bolestivé nebo *Lucii se udělalo velké oko na silonkách* a za druhé je dáno asociacemi, které zařazují daný znak do určité skupiny znaků. V prvním příkladu víme, že se jedná o oko kuří a ve druhém o oko na silonkách, v žádném příkladu se nejedná o oko lidské.

Syntagmatické a paradigmatické vztahy existují na úrovni morfologie, syntaxe a fonologie. Jako příklad v morfologii si uvedeme podstatné jméno, které je často definované svými kombinacemi, do kterých může vstupovat svými předponami nebo příponami. Toto slovo je anglické, jelikož samotná angličtina má mnoho takových variant, je to slovo *friend*, které vytváří pomocí předpon a přípon další slova: *friendless*, *friendly*, *unfriendly*, *friendliness*, *unbefriend*, *friendship* apod. V syntaxi dochází k analýze určitých druhů vztahů uvnitř věty. Opět použijeme anglický příklad: *he was waiting for her little sister...*, zde musí po předložkové slovesné vazbě následovat určitý tvar, který nesmí být nahrazen jinou složkou, jinak by daná věta nedávala smysl a byla syntakticky špatně formulovaná.

Saussure tvrdí, že celý lingvistický systém může být zúžený na syntagmatické a paradigmatické vztahy, kdy všechna synchronní fakta jsou si v podstatě rovná. Zde se dostáváme k hlavnímu znaku, který Saussure neustále předjímá. Toto strukturalistické hledisko jazyka netkví v tom, že je jazyk systémem prvků, který je definovaný svými

vzájemnými vztahy v rámci systému, ale je podstatné, že lingvistický systém se skládá z různých úrovní struktury a na každé úrovni můžeme identifikovat prvky, které si jsou navzájem protikladné a kombinují se i s jinými prvky tak, aby vytvořily jednotku na vyšší úrovni. Zároveň ale platí, že všechna pravidla dané struktury jsou na jednotlivých úrovních stejná.

Pokud toto hledisko zevšeobecníme a shrneme, tak dojdeme k tomu, že každý jazyk je nějaká forma, prvky daného jazyka jsou protikladné a jejich vlastnosti se dají kombinovat. Každá jednotlivá úroveň jednotlivé struktury má svoje jednotky nebo prvky jazyka, které mají schopnost rozlišovat jednotky úrovně, která se vyskytuje nad nimi.

1. 1. 5. Synchronní a diachronní

Se synchronním a diachronním hlediskem se u de Saussura setkáváme velice často. Je to důležitý důsledek arbitrární povahy znaku. Ze všeobecného hlediska bychom mohli popsat rozdíl mezi synchronním a diachronním studiem jazyka následovně: synchronní studium jazyka je studium lingvistického systému v určité epoše bez udání časového údaje, zatímco diachronní studium jazyka je studium jeho vývoje v čase. Skutečnost, že znak je arbitrární, vysvětluje, že je zároveň nemotivovaný, ale podléhá historii a vyžaduje ahistorickou analýzu.

Synchronní zákon je všeobecný, ale nic nám nepřikazuje, tudíž není imperativní. Tímto synchronním hlediskem chceme konstatovat stav věcí. Daný pořádek je dočasný právě proto, že není imperativní. Jasně a jednoduše, když mluvíme o zákonu synchronním, tak máme na mysli především pravidelnost neboli princip pravidelnosti.

Saussure upozorňuje u synchronního popisu na nerelevantnost historických nebo diachronních údajů, které se využívají při analýze langue. Stručně řečeno poukazuje na diachronní hledisko, které je ve většině případů nerelevantní. Jako příklad si uvedeme francouzské podstatné jméno *pas* (krok) a negativ ve francouzštině *pas* (ne-) – oba tyto znaky pocházejí historicky z jednoho znaku, ale ten je nerelevantní při popisu moderní francouzštiny, kde tato dvě slova fungují vedle sebe úplně rozdílnými způsoby, a musí se s nimi zacházet jako s rozdílnými znaky.

Naopak tomu je u principu diachronního. Tento princip obsahuje dynamický

ráz, který zajišťuje dosažení určitého účinku nebo provedení dané věci. U tohoto principu musí dojít k podřízení všech faktorů, jinak by daný princip nebyl diachronní. „*I přes všechna daná fakta je tento princip nahodilý a dílčí podle de Saussura*“.¹² Dále podotýká, že všechny diachronní výpovědi jsou odvozené od synchronních.

Tyto dva principy se v jazyce už osvojily, proto podle de Saussure můžeme dodat: „*že vše, co je v jazyce diachronní, je diachronní jen skrze mluvu*“.¹³ Dochází k mnoha změnám v jazyce, ale pro nás jsou důležité pouze ty, které přijalo celé společenství – ty, které se týkají pouze jednotlivců, nejsou pro nás důležité.

Je důležité oddělovat synchronní a diachronní hledisko, protože pokud pracujeme s fakty, která mají složitou propletenou historickou minulost, tak nám právě rozdělení těchto dvou hledisek napomáhá v lingvistické analýze. Diachronní fakta jsou jiná než synchronní, ale v čem? Diachronní fakta jsou jiného druhu v tom, že historická změna vzniká mimo lingvistický systém. Změna vzniká v parole, a to, co je modifikované, jsou individuální elementy systému realizace (viz kap. 1. 1. 2.).

S postupem času se vyvinuly dvě lingvistiky, synchronní a diachronní. Synchronní lingvistika se zabývá logickými a psychologickými vztahy v jazyce, které dohromady vytvářejí systém. Diachronní lingvistika naopak studuje vztahy, které spojují termíny a nevytvářejí mezi sebou systém. Přesněji řečeno zkoumá jevy mezi stavy, které byly aktuální v dřívějších dobách, ale všechny takové stavy se řadí do jediného jazyka. De Saussure toto hledisko přirovnává ke hře šachy (viz kap. 1. 1. 3.), kdy šachy vytvářejí aktuální systém, v němž se sice mění posunutí a postavení figurek, ale vše se odehrává pod vlivem pravidel. Diachronní přístup se tedy týká jen některých prvků, které existují vně systému, a ačkoliv se zdá, že mu jsou více či méně podmíněny, nemají s ním nic společného. Předmětem diachronní lingvistiky je např. fonetika. Ve fonetice dochází ke změnám, které jsou podle de Saussura typické právě v diachronním hledisku. „*Jde o izolovanou změnu, jelikož nezasahuje celé slovo, ale pouze určitou hlásku*.“¹⁴ Uvedme si některé příklady: v němčině se z každého *z* stalo *s* př. *wazer*- *Waser* (voda), *fliezen*- *fliessen* (téci).

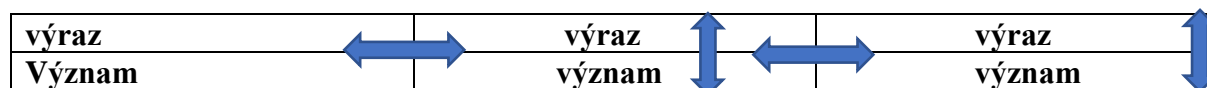
¹²SAUSSURE, pozn. 1, s. 120.

¹³SAUSSURE, pozn. 1, s. 125.

¹⁴SAUSSURE, pozn. 1, s. 173.

1. 5. 6. Shrnutí

De Saussure se snažil etablovat jazykovědu jako svébytnou vědu neredukovatelnou na jiné vědy. Důležité jsou pro něj v jazyce synchronní struktury, které by se daly graficky znázornit takto:

Základem strukturalistického pohledu na jazyk je pro de Saussura jazykový znak a jeho hodnota. Ten spojuje určitý pojem a akustický obraz. Jazykový znak má tři hlavní vlastnosti: arbitrárnost, lineárnost a diskontinuitu. Mezi jazykovými znaky existují dva druhy vztahů. De Saussure rozlišuje vztahy syntagmatické a paradigmatické. Dohromady tyto vztahy tvoří jednotu znaku. De Saussure také rozlišuje dvě hlediska – synchronní a diachronní. Synchronní princip je všeobecný, ale nic nám nepřikazuje, tudíž není imperativní. Naopak tomu je u principu diachronního. Tento princip obsahuje dynamický ráz, který zajišťuje dosažení určitého účinku nebo provedení dané věci. Langage (řeč) tvoří základ, ze kterého se rozdělují langue a parol. Langage je neutrální vůči langue a parol. Ale langue a parol spolu dohromady tvoří langage. Pro de Saussura je nejpodstatnější langue.

Pro Saussura byla velmi důležitá také sémiologie, která byla zpočátku ve spojení s ním opomíjena. Zmiňujeme ji, protože se stala dalším vodítkem k C. Lévi-Straussovi (kap. 3. 1.). Saussure sémiologii prosazoval mnohem dříve, ale potom, co se lingvistika začala studovat daleko intenzivněji, se sémiologie právě díky Saussurovi objevovala daleko intenzivněji a začala být brána jako část lingvistiky, která má svoje nenahraditelné postavení.

Pokud bychom na jazyk nahlíželi z pohledu lingvisty, tak bychom mohli jazyk chápat následovně: “If the basic structural principles of language cannot be learned or derived, there are only two possible explanations for the existence: either universal grammar was endowed to us directly by the Creator, or else our species has undergone a mutation of unprecedented magnitude, a cognitive equivalent of Big Bang...We have to abandon any strong version of the discontinuity claim that has characterized generative grammar for thirty years. We have to find some way to ground symbols and

syntax in the mental material that we share with other species “.¹⁵

Pokud nemůžeme základní strukturu jazyků odvodit nebo určit, tak existují pouze dvě možná řešení podle S. Pinkera: buď existuje univerzální gramatika nebo náš druh prošel určitým druhem mutace, podle Pinkera – jakýsi kognitivní ekvivalent „Big Bang “. Musíme najít způsob, jak oddělit symboly nejen v syntaxi, ale v celém jazykovém procesu daného společenství. Tím jsme chtěli nastínit ve stručnosti jiný (moderní) pohled na jazyk, který je trochu podobný našemu strukturalistickému pohledu.

2. Pražský lingvistický kroužek (dále už jen PLK)

Pražský lingvistický kroužek je významným spojovacím článkem mezi F. de Saussurem a C. L. Straussem. Proto je důležité zmínit jeho nejdůležitější znaky, kterými ovlivnil strukturalismus jako takový, a jeho nejvýznamnější představitele.

PLK je (i dnes existující) vědecké sdružení lingvistů, které vzniklo ve 20. letech 20. století, přesněji 6. října 1926 v Praze¹⁶. Někdy je PLK nazýván Pražskou školou, je to jedna z prvních strukturalistických škol. PLK je spojen se zakladatelem Vilémem Mathesiem, který se zabýval především jazykovou stránkou jazyka. PLK navazoval na myšlenky de Saussura, jelikož pracoval právě na pokračování de Saussurovských znaků pojem – hodnota.

Mezi další významné představitele patřili: R. Jakobson (viz kap. 2. 2.), N. S. Trubeckoj, B. Havránek, J. Mukařovský, V. Skalička a J. Vachek.

2. 1. Základní metodologické postoje PLK

K nejvšeobecnějšímu a nejzákladnějšímu pohledu PLK na jazyk a strukturalismus vůbec patří chápání jazyka jako funkčního systému. Při zkoumání jazyka kladl PLK důraz především na synchronní rozbor. Právě V. Mathesisus byl ten, který se nezávisle na de Saussurovi více věnoval synchronnímu vývoji a požadoval rozlišení fonému a fónu. Mezi dalšími základními tezemi PLK bylo zdůraznění

---

¹⁵ PINKER, Steven. *The language instinct*. New York: Harper Perennial, 2007, s. 351. ISBN 978-0-06-133646-1.

¹⁶ BLECHA, Ivan. *Filosofický slovník*. 2. opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. str. 326. ISBN 80-7182-064-4.

komunikativní funkce jazyka, a to především jeho dynamické stránky, což podle lingvistů tohoto kruhu de Saussure podceňoval. Metody PLK byly využívány při studiu literárních a uměleckých děl J. Mukařovského, R. Jakobsona a F. Vodičky.

Mezi hlavní přínos kroužku patřilo překonání rozdělení mezi diachronií a synchronií. Docílili toho hlavně tím, že požadovali realizaci synchronního popisu jazyka jako dynamického systému a vypracovali metody strukturní lingvistiky spjaté s konstituováním fonologie. Tyto metody se aplikovaly i na diachronní popis jazyka. „*Doposud se vývoj jazyka chápal jako kauzální důsledek okolních vlivů, ale od tohoto okamžiku se vývoj jazyka bral jako vývoj jazykového systému imanentního*“¹⁷.

Již zmiňovaný důraz na synchronní pohled na jazyk přinesl v mnoha ohledech velké změny. Např. došlo k ustanovení strukturní typologie nebo při srovnávání jazyků došlo k většímu prohloubení při komparaci. Největší význam pro lingvistiku má ovšem rozpracování funkčně strukturní metody, která se promítla do výkladu funkce jazyka, teorie funkčních stylů a gramatiky, ale také do fungování jazyka jako celku.

2. 2. Roman Jakobson a jeho vliv

Roman Jakobson byl významný ruský lingvista, zásadní osobnost strukturalismu, ale také jedna z hlavních postav lingvistiky 20. století vůbec. U nás je především znám ve spojení s PLK. Jakobson velmi ovlivnil C. L- Strausse, proto ho v této práci zmiňujeme. Pro nás je pak důležitý zejména vzhledem k tomu, že je s ním spojen pojem příznakovosti a binární opozice. Teorie příznakovosti je jedním z dalších velkých přínosů PLK, za který PLK vděčí právě R. Jakobsonovi. Jakobson se věnoval morfologické studii teorie příznakovosti. Kdybychom měli jasně a jednoduše říci, co znamená binární opozice, řekneme, že se binární opozice rovná protikladu mezi dvěma lingvistickými pojmy. Jinak řečeno vlastnosti, které se vylučují navzájem jako opozita, např. u podstatných jmen živý X neživý nebo v jiném významu př. kat X kát (se), kde je v opozici krátká a dlouhá samohláska, která zcela mění význam daného slova. Podle Jakobsona „*binární opozice existuje tam, kde se oba dané členy liší v přítomnosti nebo nepřítomnosti téhož formálního rysu*“.¹⁸ Ten člen, který tuto vlastnost má, je příznakový, ten, který ji nemá, je bezpříznakový. Pro Jakobsona všechny morfologické

---

¹⁷KOLEKTIV AUTORŮ, pozn. 4, s. 338.

¹⁸KOLEKTIV AUTORŮ, pozn. 4, s. 360.

kategorie (např. osoba, číslo, pád, životnost atd.) jsou binární nebo se skládají z binárních protikladů.

R. Jakobson měl velký vliv na C. Lévi-Strausse, který se soustředil především na strukturalistické pojetí jazyka jakožto systém znaků, kde se spojuje označující (slovo, zvuk) s označovaným (předmětem či pojmem). Dále díky němu Lévi-Strauss objevil také důležitost binárních opozic a ostatních klíčových dichotomií v symbolických systémech vytvořených člověkem, což se později stalo jedním z hlavních znaků Lévi-Straussovy strukturální metody. Zde je nutno připomenout i určitou spojitost s de Saussurem. Tuto ideji se snažil R. Jakobson dál rozvíjet, soustředil se na společenské vztahy, které se popisují jazykem, a můžeme je také popisovat a chápat v opozicích.

S Jakobsonem je spojený i další podstatný termín, který je důležitý pro vysvětlení strukturalismu, a to jeho morfologická příznakovost. Při aplikaci své fonologické teorie pracuje výhradně s korelací, která by se dala vysvětlit v nejobecnějším smyslu následovně: „*Jedná se o vztah mezi dvojicí fonémů, které se liší či jsou v opozici v jediném příznaku, distinktivním rysu, např. znělosti/znělosti, nosovosti/nenosovosti apod*“.¹⁹ Jakobson je přesvědčený o tom, že hlavní vlastnost fonologické korelace je nesouměřitelnost a nerovnoprávnost obou členů páru dané korelace. Jeden člen se vyznačuje svou příznakovostí, tedy má vlastnost příznaku, zatímco druhý člen je bezpříznakový, a tudíž nemá vlastnost příznaku. Takovou teorii následně používá na protiklady morfologických kategorií, které tvoří morfologický systém.

Celkový přínos této teorie (příznakovosti, binárních opozic) je také v sémantice, jelikož pro bezpříznakový člen je charakteristický neutrální význam. Bezpříznakový člen totiž nevypovídá vůbec nic o přítomnosti nebo absenci významu členu příznakového. Příkladem v češtině může být mužský rod, který je bezpříznakovým členem rodové opozice, může označovat i osoby ženského pohlaví (jako generické maskulinum).

---

¹⁹KOLEKTIV AUTORŮ, pozn. 4, s. 234.

3. Claude Lévi-Strauss

3. 1. Claude Lévi-Strauss a jeho život

Claude Lévi-Strauss (dále už jen Lévi-Strauss) se narodil 28. listopadu roku 1908 v Bruselu. Lévi-Strauss byl považován za jednu z hlavních postav strukturalismu. Narodností francouzský filosof a antropolog, který se zabýval především strukturální antropologií, dlouhou chvíli působil jako profesor na Collège de France, stal se členem Francouzské akademie a nositelem Řádu čestné legie.

Díky své cestě do Jižní Ameriky, kde působil jako profesor na univerzitě v São Paulu, podnikl několik výprav kolem Amazonky, na kterých načerpal mnoho informací pro svoje poznatky o životě zdejších domorodců.

Těsně před válkou se vrátil do Francie, kde během let 1939–1940 působil jako dobrovolník v armádě. Po skončení války byl jeho život vcelku bohatý na zážitky a okamžiky, jelikož procestoval spoustu míst a na hodně z nich působil jako profesor, například na univerzitě New School for Social Research v New Yorku. Roku 1949 se stal ředitelem antropologického muzea v Paříži a profesorem religionistiky.

3. 1. 2. Claude Lévi-Strauss a strukturální antropologie

Lévi-Strausse můžeme považovat za jednoho z nejvlivnějších myslitelů naší doby hlavně kvůli tomu, že dokázal antropologii protlačit do centra francouzského myšlení. Začínal od základu uspořádaně stavět nové metody, které se týkaly lidského sebeporozumění. Díky strukturalismu, který je s ním spjatý, ovlivnil celou oblast disciplín, jež spadají do humanitních a společenských věd. Ale proč právě strukturální antropologie? Lévi-Strauss přišel s novými teoriemi skoro ve všech nejdůležitějších odvětvích antropologie a současně vypracoval všeobecnou definici (teorii) kultury, která byla založena právě na skrytých strukturách.

Ve svém článku *Structural Analysis in Linguistics and Anthropology* vychází z metod lingvistiky tak, aby mohl vytvořit svůj druh strukturalismu. V tomto článku pojednává nejen o vývoji a pokroku v lingvistice, přesněji ve fonologii, ale také spojuje antropologii s lingvistikou. Požaduje, aby se antropolog choval jako lingvista, tudíž aby se v antropologii věnoval něčemu, co by se dalo porovnávat s „fonologickou

revolucí“.²⁰ Fonologie studuje vztahy mezi termíny, snaží se podrobněji popsat systémy vztahů, které známe pouze podvědomě. Ale co by si z fonologie měl vzít antropolog? Lévi-Strauss to popisuje následovně: „*Je to příklad metody, aby analyzoval významné fenomény, aby přezkoumal činy nebo objekty, které nesou význam, měl by požadovat existenci základního systému vztahů a pokusit se vidět, jestli význam jednotlivých elementů nebo objektů není výsledkem jejich protikladů s jinými prvky nebo objekty v systému vztahů, který si členové kultury ještě neuvědomují*“.²¹

V strukturální antropologii byly jedním z hlavních témat pro Lévi-Strausse sňatky a příbuzenské systémy. „*Pravidla, jimiž se řídí sňatky a příbuzenské systémy, jsou jakýmsi druhem jazyka - tj. soubor operací, jejichž funkcí je zajišťovat mezi jednotlivci a skupinami určitý způsob komunikace*“.²²

Lévi-Strauss zaujímá stanovisko, že samotný vznik jazyka je závaznou podmínkou pro všechny ostatní formy výměny. Zde dojdeme k centru Lévi-Strausovy teorie kultury. Podle něj „*se základ, na němž jsou společnosti a kultury vystavěny, sestává z výměnných okruhů – z výměny znaků (slov)*“.²³ To neznamena, že se to týká pouze slov. Převodem-li to na každodenní život, míní se tím i výměna zboží, služeb apod. A první z těchto okruhů (systém jazykové komunikace) představuje základ, o který se opírá vše ostatní. Lévi-Strauss při všech svých antropologických výzkumech využíval lingvistiku. Strukturální lingvisté vyzdvihovali skutečnost, že dané jazyky jsou strukturami nebo systémy vztahů. Jinými slovy jazykové jednotky jsou jen určitými body v systému nebo v síti vztahů, které ale samy o sobě nemají žádnou předchozí nezávislou existenci. Z toho Lévi-Strauss vyvozuje „svoje pravidlo“ pro strukturální antropologii, které zní následovně: „*Vztahy mezi prvky jsou vždy důležitější než prvky samotné, toto je skutečná esence strukturalismu*“.²⁴

---

²⁰ INNIS, Robert E. Semiotics. *Semiotics* [online]. Bloomington: Indiana University Press, 1985, s. 9 [cit. 2018-03-23]. ISBN 9780253203441. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=Wu2Ld0cQmyIC&oi=fnd&pg=PA110&dq=structuralanalysis>

²¹LÉVI-STRAUSS, Claude. *Structural anthropology*. New York: Basic Books, 1963, s. 21.

²²KORN, Francis. *Elementary structures reconsidered: Lévi-Strauss on kinship*. London: Tavistock Publications, 1973. str.80. ISBN 0422742104.

²³KORN, pozn. 21, s. 82-83.

²⁴LÉVI-STRAUSS, Claude. *The savage mind*. London: Weidenfeld and Nicolson, c1962. Str. 114. Nature of human society. ISBN 0-297-17474-6.

Existuje mnoho dalších témat, kterými se Lévi-Strauss ve strukturální antropologii zabýval, počínaje mýty, maskami či totemismem a konče uměním. V neposlední řadě je třeba zmínit také vztah umění k jazyku, který je pro jeho pochopení strukturalismu taktéž důležitý.

3. 1. 3. Struktury příbuzenských vztahů

Analýza a studium příbuzenských struktur nebyly u Lévi-Strausse náhodné. Byly ovlivněné více faktory. Jedním z hlavních faktorů byla již zmiňovaná sémiotika, přesněji její podkategorie – fonologie. Ještě přesněji se zde jedná o fonémy, které znamenají pro studium příbuzenských vztahů zásadní změnu. Podle Lévi-Strausse fonémy a příbuzenské termíny dohromady vytvářejí prvky, které nesou význam. Oba se vytvářejí na úrovni nevědomí a svůj význam získávají, až když jsou začleněny do systému. „*Jevy příbuzenství jsou v jiném řádu skutečnosti jevy stejného typu jako jevy lingvistické.*“²⁵ Jednalo se o jednu ze základních a nejdůležitějších složek antropologie, od které se vyvíjely další významné složky. Samotná problematika příbuzenství je jedna z nejstarších a je odvozena od podmíněnosti příbuzenských vztahů a struktur. Jako hlavní prvek v příbuzenských strukturách byla vnímána pozice strýce z matčiny strany. Byl vnímán jako jakýsi odkaz na uspořádání matrilineární společnosti. Zásadním pojmem pro pochopení strukturalistického pojetí příbuzenství u Strausse byl pojem avunkulát. „*V matrilineárních společnostech se často vyskytuje tzv. avunkulát, tj. významná role strýce z matčiny strany při výchově jejich dětí.*“²⁶ Lévi-Strauss je zastáncem tohoto modelu, ale zároveň ho kritizuje, protože je pro něj neúplný, resp. daná struktura je neúplná a snaží se tuto strukturu vysvětlit a doplnit. Myslí si, že by mělo existovat více typů takové korelace než jenom tato. Příkladem by mohly být např. matka – dcera, otec – syn. Aby vůbec mohla existovat příbuzenská struktura, musí podle Lévi-Strausse platit následující: „*má-li existovat příbuzenská struktura, musí v ní být přítomny tři typy rodinných vztahů, které jsou v lidské společnosti vždy dány, totiž vztah pokrevního příbuzenství, vztah aliance a vztah filiace; jinak řečeno,*

---

²⁵Lévi-Strauss, 2006 s. 40) Cituje v překladu Jindřicha Vacka z knihy Troubetzkoy, N.S. La Phonologie actuelle, in Psychologie du langage, Paříž 1933 s. 41.

²⁶SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. s. 121.

vztah sourozenectví, vztah manžela a manželky a vztah rodiče a dítěte“²⁷

Povaha kultury a její systém jsou velice často popisovány právě díky příbuzenským strukturám. Každý příbuzenský systém je podmíněn danou kulturou a společností, ve kterých se ocitá. Struktura příbuzenství je podle Lévi-Strausse složená ze čtyř hlavních prvků, kterými jsou bratr, sestra, otec a syn. Tyto prvky jsou spojeny dvěma opozicemi, z toho v každé z těchto dvou generací existují kladné a záporné vztahy.

3. 1. 4. Křížová výměna – problém incestu

Křížová výměna je důležitou součástí při popisu strukturalistických znaků Lévi-Strausse. Lévi-Strauss se této problematice věnuje velice detailně ve své knize *Elementary Structures of Kinship*. Podle něj „*křížová výměna probíhá mezi geny*“.²⁸ Ovlivňuje také problematiku incestu, který na první pohled vypadá jako „přírodní pravidlo“ (tzn., že se týká pouze přírodních kultur a národů), ale ve skutečnosti nás ovlivňuje jako sociální pravidlo. Liší se ve formě a oblasti a ve skupinách, ve kterých se vyskytuje. Zákaz se méně týká skutečného soužití, což je často nemožné prokázat, je čistě společenským fenoménem, kterým jsou dva nezávislí jedinci považováni za "bratry" nebo "sestry" ", " rodiče "nebo" děti ". Zákaz a pravidlo exogamie jsou v tomto případě tedy sloučeny.

Občas existují vedle sebe jako dvě instituce. Když se podíváme na zákaz incestu z toho nejvšeobecnějšího hlediska, tak se zákaz incestu vyjadřuje přechodem od přirozeného faktu sourozenectví ke kulturnímu faktu spojenectví. Ale proč vůbec dochází k incestu? Podle Lévi-Strausse je hlavní příčinou endogamie a exogamie. Dochází ke sňatkům mezi křížovými bratranci a sestřenicemi. I když má žena zásadní postavení a význam ve skupinovém životě, v některých společnostech je žena jakýmsi majetkem muže a muž má nad ní moc. „*Tak komplementární endogamie slouží pouze k připomenutí, že negativní aspekt je pouze povrchní aspekt zákazu. Skupina, v níž je manželství zakázáno, okamžitě vyvolává myšlenku další skupiny, s jasně definovanými*

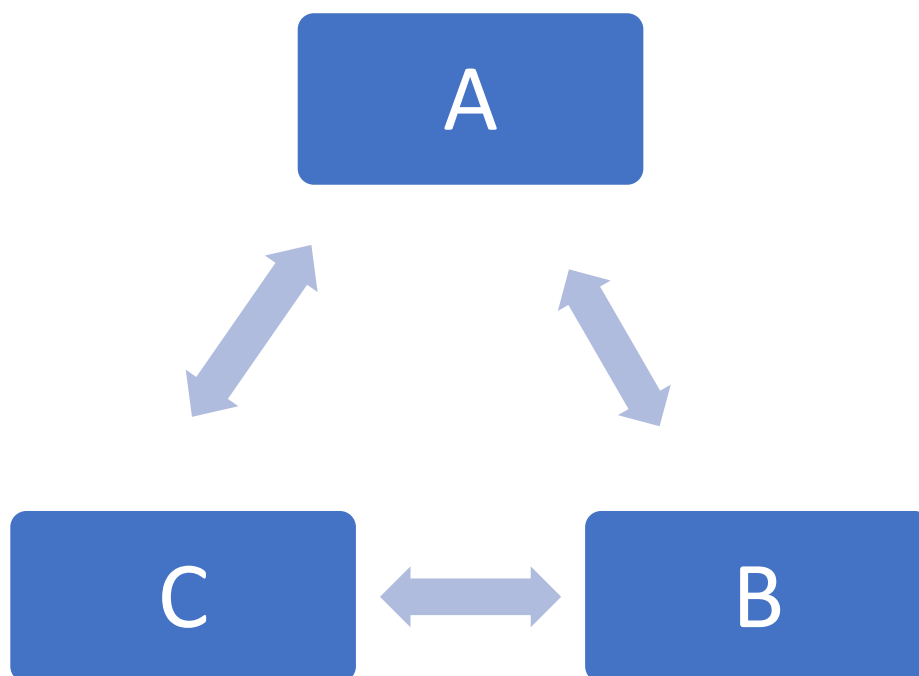
---

²⁷WISEMAN, Boris. *Lévi-Strauss a strukturální antropologie*. Ilustroval Judy GROVES. Praha: Portál, 2009. str. 30. Seznamte se---. ISBN 978-80-7367-604-9.

²⁸LÉVI-STRAUSS, Claude. *The elementary structures of kinship: (Les structures élémentaires de la parenté)*. Revised ed.; London: Eyre & Spottiswoode, 1969, s. 48.

rysy (zákazem incestu spojeným s exogamním systémem) nebo nejasnými charakteristikami (jednoduchý zákaz bez exogamie), s níž je manželství jen možné, nebo nevyhnutelné, podle okolností“.²⁹

Lévi-Strauss poukazuje na to, že v některých společnostech dochází k úmyslnému ovlivnění moiety (moieta = polovina, označující jednu ze dvou částí nějakého příbuzenského společenství, především kmene), které pak vytvářejí určité sňatky. Důvodem, proč k takovým ovlivňováním dochází, jsou kulturní, hospodářské a náboženské aktivity. Skupina zasahuje do manželství v jakékoli podobě a ovlivňuje ji. Pozitivním aspektem zákazu je zahájení organizace, přesněji v tomto případě dochází k dualistické organizaci. Zde bychom mohli namítnout, že zákaz incestu žádným způsobem nepodporuje ani nevytváří organizační funkci. Proto zavedení takového incestního zákona vytváří určitou omezenou výměnu, která zamezuje náhodnému párování. Tyto výměny jsou dvě základní, a to generalizovaná a omezená výměna. Omezená výměna se děje na úrovni přímé výměny mezi dvěma skupinami a je závislá na duální organizaci (viz výše). „*Při generalizované výměně (též nazývané svatba v kruhu) zahrnuje schéma nejméně tři příbuzenské skupiny.*“³⁰ Pro lepší ilustraci nám pomůže následující graf:

²⁹LÉVI-STRAUSS, pozn. 27, s. 51.

³⁰WISEMAN, pozn. 26, s. 25.

A (skupina, rodina) dává B, které dává C, a to zase dává zpět A, a takto to pokračuje dále. Výměna je v tomto případě nepřímá, tudíž i riskantnější. Ale jelikož má tento systém větší předpoklady pro rozšíření, může se zároveň i více vyplatit.

Existuje velké množství příbuzenských vztahů a struktur, ale Lévi-Strauss se snaží tento počet snížit a popsat ty nejdůležitější struktury.

3.1.5. Reciprocita a směna

Při dalším složitějším popisu strukturalistických znaků je u Lévi-Strausse důležitý pojem reciprocitu a směny. Snaží se vysvětlit pojem reciprocitu u primitivních národů následovně: „*Výměna v primitivních společnostech spočívá ne tak v ekonomických transakcích, jako v recipročních darech, že tyto vzájemné dary mají mnohem důležitější funkci v těchto společnostech než ve vlastních, a že tato primitivní forma výměny není pouze nebo v podstatě hospodářské povahy, ale je to, co vhodně nazývám "celkovou společenskou skutečností", tj. událostí, která má význam, který je současně společenský a nábožensky magický a ekonomický, utilitární a sentimentální, právní a morální*“.³¹

S reciprocitou souvisí směna, ze které můžeme vyvozovat další sociální struktury. Lévi-Strauss směnu popisuje následovně: „*Z hlediska lidské evoluce to byl právě vznik jazyka (symbolického myšlení), který dle mého názoru pomohl klíčovým způsobem uvést do pohybu celý systém reciprocitu, v jehož rámci byly jako první směnovány ženy*“.³² Směna se odehrává přes hranice všech společenství a zároveň utužuje a posiluje společenství. Pokud dojde k samotné směně, tak je důležitý právě jazyk, bez kterého by k reciprocitě nemohlo dojít. Mezi nejčastěji směnované patří ženy, následuje zboží a služby. Určitě je zde odklon v současném západním světě, jelikož dochází k úbytku uzavření manželství, vzhledem ke změně konceptu manželství v západním světě, ale ve starších a primitivních společnostech toto platí stále. Lévi-Strauss jde ještě dále a myslí si, že právě vznik jazyka byl, je a bude nutnou podmínkou pro všechny ostatní formy výměny.

Nejen v primitivních společnostech, ale i u nás se některé ceremonie nebo kulturní akce a obřady vrací k tradičnímu stylu v duchu směnných transakcí. Lévi-

---

³¹LÉVI-STRAUSS, pozn. 27, s. 52.

³²WISEMAN, pozn. 26, s. 31.

Strauss zde nachází typ struktury, která na sebe váže každou řádku v systému směnných výměn, na své "blízké syny v nízké" a na její "vzdálené zoufalé syny" na jedné straně a na jiný systém, svým "blízkým rodičům" a svým "vzdáleným rodičům".³³

Aby toto srovnání bylo účelné, tak tímto chtěl Lévi-Strauss dosáhnout toho, že společnost, jejíž studie se týká ještě daleko složitějších struktur příbuzenských vztahů, nám zároveň vyhovuje (i našim metodám dané analýzy) a lze ji definovat alespoň funkčně, jako společnost s dlouhým a složitým cyklem. Z obecnějšího hlediska stačí poznamenat, že nové manželství obnovuje všechny sňatky uzavřené jinde a na různých místech sociální struktury, takže každé spojení spočívá na všech ostatních.

Doposud jsme se snažili definovat různé formy společenského života, jako je manželství, zákaz incestu apod. Abychom pochopili lépe všechny tyto struktury (ať už dvojí organizaci – endogamii, exogamii – nebo incest a manželství) musíme brát v potaz určité struktury lidské mysli, bez kterých bychom tyto dané struktury nepochopili.

Ale jaké jsou tyto dané mentální struktury, na které se neustále odvoláváme a věříme v jejich univerzálnost? Podle Lévi-Strausse existují tři hlavní hlediska, jak dané mentální struktury chápat. Říká o nich následující: „...*nutnost pravidla jako pravidla, za druhé: pojem reciprocity považovaný za nejbližší formu integrace opozice mezi sebe a ostatní, a za třetí: syntetická povaha daru, tj. dohodnutý převod cenného jednotlivce na druhého činí tyto jednotlivce do partnerství a přidává novou kvalitu převedeného daru*“.³⁴

Ale existuje ještě jedna struktura, která se vyskytuje u všech lidí, a to je struktura vyskytující se v oblasti dětského myšlení. Tato oblast poskytuje základy pro mentální struktury a schémata společenského života pro všechny kultury. „*Poznatky o dětské psychologii odhalují konkrétní a nápadné mechanismy, které odpovídají potřebám a velmi základním formám činnosti a které jsou z tohoto důvodu pohřbené v nejhlubších zákulisích mysli, a jsou obtížně dosažitelné*“.³⁵

---

³³LÉVI-STRAUSS, pozn. 27, s. 65.

³⁴LÉVI-STRAUSS, pozn. 27, s. 84.

³⁵LÉVI-STRAUSS, pozn. 27, s. 85.

3.1.6. Shrnutí – alianční teorie

Alianční teorie byla nejvýznamnější teorií, která se zabývala příbuzenstvím a byla přijata mnohými antropology, sociology a psychology. Právě díky tomu, že Lévi-Strauss vychází ze strukturalismu, hledá rovnováhu v této strukturalistické perspektivě a nachází v ní hlavně nevědomé struktury lidského myšlení, které ovlivňují sociální organizaci. A právě tyto nevědomé, univerzální struktury nachází v binárních opozicích. Podle Lévi-Strausse je nevýznamnější binární opozicí příroda vs. kultura.

Základ této pozice je v tom, že vše, co je spontánní a náhodné, patří do kategorie přírody, a naopak vše, co nějakým způsobem podléhá zákonům a normám, spadá do kategorie kultury. Na základě těchto dvou opozic vysvětluje Lévi-Strauss již zmiňované tabu incestu a jeho problematiku.

Vlastnosti incestu jsou podle Lévi-Strausse následující: je univerzální, setkáváme se s ním ve všech kulturách a zároveň je partikulární, což znamená, že se ve všech společnostech vztahuje na jiný okruh příbuzných. Podle Lévi-Strausse je to možné pouze proto, že „*incestní tabu je tím, co opozici příroda/kultura předchází, resp. co samotnou tuto opozici zakládá*“. V incestním tabu se podle Lévi-Strausse „*uskutečňuje přechod od přírody ke kultuře*“.³⁶

3. 2. Strukturalistické pojetí mýtu

Pro Lévi-Strausse hraje strukturalistické pojetí mýtu důležitou funkci při popisu a pochopení vnitřních principů nevědomých základů lidského myšlení. Pokud se pustíme do strukturalistického pojetí mýtu, musíme brát v potaz dvě věci. Mýtus je na jedné straně založen na libovolném příběhu, kde logika nehraje žádnou roli, a na straně druhé existuje mnoho kultur, které se vyznačují právě mýty, které nemají svoji logickou skutečnost. Vedle sebe tu stojí logika a interpretace daného mýtu a právě tento rozpor hraje podstatnou roli při studování mýtu. „*Zatímco obsah v mýtu se liší, jak napříč kulturami, tak napříč dobami, zůstává struktura stejná a zůstává stejná v různých kulturách a časech. Podle Lévi-Strausse by "hluboká struktura" mýtu měla být předmětem zájmu pro antropology a studium mýtu*“.³⁷ To, o čem se Lévi-Strauss

---

³⁶LÉVI-STRAUSS, pozn. 27, s. 3–23.

³⁷ LÉVI-STRAUSS, pozn. 20, s. 214.

hovoří, není obsah ani struktury jediného mýtu, ale spíše základní struktura, která existuje ve skupinách mýtů, a dokonce i ve všech mýtech.

Hlavní vysvětlení můžeme najít ve zkoumání šamanských praktik. Podle Lévi-Strausse je důležité, že lidé v dané kultuře věří dané skutečnosti a danému šamanovi. Nemocný a všichni lidé dané kultury podléhají určitým ochranným kouzlům daného systému společnosti a nepřijímají žádný jiný odlišný systém. Šaman je zde jakýmsi mluvčím, který umožňuje nemocnému vyjádřit se tak, aby jeho nevyjádřené psychické stavy dostaly mluvenou podobu.

Bezpochyby hlavním znakem strukturalistického pojetí mýtu u Lévi-Strausse je vztah mezi mýtem a jazykem. Podle něj je pro pochopení celé problematiky mýtu nejdůležitější pochopit a najít jejich strukturální zákonitosti, jejich vzájemné kombinace. Ale pokud si myslíme, že srovnávat jazyk s mýtem je správná volba, tak se velice mýlíme. Vždyť mýtus je nedílnou součástí jazyka a patří do oblasti diskurzu. Každý mýtus se skládá z určitých jednotek, které nazýváme mytémy. Tyto mytémy Lévi-Strauss považuje za ty nejsložitější jednotky ze všech. Pro Lévi-Strausse jsou tyto jednotky založené na určitém vztahu. „*Nejde o izolované vztahy, ale o soubory vztahů, a jen kombinací těchto souborů vznikne nějaký význam.*“³⁸ Proč ale mluvíme o struktuře mýtu a studujeme ji? Mýtus nám vykazuje určitou strukturu, která nám má nastínit jeho vnitřní uspořádání. Mýtus má za úkol nám poskytnout logický model jeho uspořádání, který je schopný překonat rozpor. Mýtus s postupem času roste spirálovitě, jeho proces je kontinuální proces, ale jeho struktura zůstává nezávislá. Mýtus je zprostředkující subjekt mezi statistickým agregátem molekul a samotnou molekulární strukturou.

Pro lepší a názornější pochopení strukturalistického pojetí mýtu u Lévi-Strausse si uvedeme nejznámější příklad, na kterém Lévi-Strauss danou problematiku vysvětluje. Daný příklad je spjatý s mýtem o Oidipovi. Nebudeme zde popisovat celý příběh mýtu, jelikož ho každý zná, ale ukážeme si názorně, jak Lévi-Strauss s tímto mýtem pracuje a popisuje na něm dané struktury. Ukážeme si to na tabulce³⁹, kterou Lévi-Strauss zpracoval, tak aby daný příběh byl popsán do sloupců, které vypovídají o

---

³⁸LÉVI-STRAUSS, pozn. 20, s. 186-187.

³⁹LÉVI-STRAUSS, pozn. 20, s. 214.

časové posloupnosti a příbuzenských mytématech.⁴⁰

1	2	3	4
Kadmos hledá Evropu, stíhán hněvem Dia		Kadmos zabíjí draka	
	Spartoi se vzájemně pobíjí		
	Oidipus zabíjí svého otce Laia	Oidipus zabíjí Sfingu	Labdakos znamená v překladu "chromý" Laios znamená v překladu "levák"
Oidipus se žení se svou matkou Iokastou			Oidipus znamená v překladu "oteklá noha"
Antigona proti zákazu pohřbívá svého bratra Polyneika	Eteokles zabíjí svého bratra Polyneika		

Danou tabulku musíme číst zleva doprava. Jednotlivé očíslované sloupce jsou složeny z příbuzenských mytémat, ve kterých jsou zahrnuty jednotlivé analogické subjekty. Ve sloupečku č. 1 jsou znázorněny všechny příbuzenské vztahy, které byly v mýtu opovrhovány a v některých případech došlo i k incestu. Sloupeček č. 2 popisuje opozita prvního sloupce neboli protikladná mytémata příbuzenských vztahů – otcovraždu, bratrovraždu. Třetí sloupeček demonstruje mytémata, která se týkají zabití monster, a poslední sloupeček popisuje problémy s „přímou chůzí“. První dva sloupečky, kde jsou popsána daná mytémata, jsou ve vztahu vzájemné kontradikce. Podobný vztah mezi sebou mají třetí a čtvrtý sloupeček. Jde zde o zabití draka vs. akt založení kultury a o tragédii s připoutáním člověka k zemi a jeho obtížemi se vzpřímenou chůzí. Mezi těmito dvojicemi daných sloupců Lévi-Strauss vkládá znaménko =. Řecký mýtus se vzhledem k takovému popisu jeví jako nástroj či spojení mezi všemi kontradikcemi. Toto by se dalo nazvat jako mýtické strukturalistické myšlení. Podle Lévi-Strausse každý sloupeček tabulky obsahuje svůj typický rys, který bychom měli objevit (viz výše). Navíc bychom měli v každém sloupci objevit buď jeho nadřazenost, nebo podřazenost.

Velice často je opomíjena původní funkce a verze mýtu, kterou se snaží Lévi-

⁴⁰ LÉVI-STRAUSS, pozn. 20, s. 215-217.

Strauss více objasnit. Právě na příkladu mýtu o Oidipovi vysvětluje některé motivy, které v daném mýtu chybí, ale zároveň tvrdí, že tyto chybějící motivy mnoho osvětlují. Např. Oidipovo dobrovolné oslepení není v tabulce vůbec uvedeno, ale strukturu mýtu to nijak nenarušuje. Proto můžeme vyvodit následující: každý mýtus můžeme definovat jako souhrn všech jeho verzí, aniž by nějakým způsobem vadilo, kdybychom nějakou verzi opomněli.

Jaký je hlavní přínos analýzy mýtu? Hlavním přínosem a účelem mýtu je jeho poskytnutí jako logického nástroje, který nám má sloužit a pomoci vyřešit všechny možné protiklady lidského života a myšlení. Podle Lévi-Strausse není až takový rozdíl mezi vědeckým a mýtickým myšlením.

Je samozřejmostí, že se Lévi-Strausse setkal i s kritikou svého strukturalistického pojetí mýtu. Nejostřeji se proti jeho koncepci vyhradil anglický antropolog Edmund Leach (1910-1989). Především mu vytýká složitost některých jeho textů. Nejvíce je pro něj negativní právě Lévi-Straussova koncepce, o které si myslí, že není ničím zajímavá a nepřináší nic nového. Ale samotný Lévi-Strauss nikdy svoji koncepci mýtu nepovažoval za ideálně zpracovanou teorii. Druhou námitkou Leacha je to, že Lévi-Strauss pokaždé najde to, co hledá, i když to z hlediska vědy a všeobecného strukturalismu není podle něj možné.

Jinými slovy řečeno jeho strukturalistickému pojetí mýtu jsou všeobecně vyčítány tři hlavní nedostatky, a těmi jsou: redukcionismus, obtížně zpracovatelná etnografická a antropologická data a „jednoduchost“ lidské mysli. Podle mnohých Lévi-Straussovi stačí to, že lidská mysl je založena na binárních opozicích, což je sice pravda, ale zároveň je namítáno, že tyto binární opozice patří k nejjednodušším modelům naší mysli. Zde bychom mohli polemizovat, že lidská mysl je sice složitější, ale kdybychom neměli tyto počáteční a základní zjištění (bin. opozice, struktury apod.), jak bychom dnes mohli vše vědět a dál rozvíjet naší lidskou mysl, jazyk a vše s tím spojené?!

Jak Lévi-Strauss popisoval mýtus vlastními slovy? „*Mýtus je lupa, která nám umožňuje lépe nahlédnout způsob, jímž člověk odkajživa uvažoval*“.⁴¹ Pro Lévi-Strausse bylo studium mýtu nejdůležitějším prvkem, který studoval. Pro něj je to

---

⁴¹ WISEMAN, pozn. 26, s. 136.

„*královská cesta*“⁴² k nevědomí. Ale jaké nevědomí má Lévi-Strauss na mysli? Překvapivě nevědomí v podání Lévi-Strausse není složeno z ničeho, je prázdné. Je to jakýsi prostor, v němž jsou určité prvky vytvořeny tak, aby zároveň představovaly strukturní vzorce. Danými prvky se myslí např. emoce, vzpomínky, obrazy apod., které do našeho nevědomí přicházejí z cizího prostředí.

Když mluvíme o mýtu, naše mysl napodobuje sama sebe jako objekt, lépe řečeno je jakýmsi odrazem v zrcadle. Právě v mýtu můžeme vidět ikony našeho vlastního fungování mysli.

Nyní se pokusíme shrnout danou problematiku ve spojení s předchozími zjištěnými informacemi. Nabízí se otázka, proč jsou mýty natolik závislé na duplikaci?! Opakování je hlavní funkce, která nám umožňuje vytvářet strukturu mýtu. Synchronně-diachronní struktura mýtu nám umožňuje ji uspořádat do diachronní sekvence (viz řádky tabulky– Oidipovský mýtus), které by měly být čteny synchronně (sloupce tabulky). Mýtus tedy vykazuje „strukturovanou“ strukturu. Účelem mýtu je poskytnout logický model, ale struktura je diskontinuální. S postupem doby se Lévi-Strauss snažil nejen vysvětlit rozdíl mezi primitivní myslí a vědeckou myslí. Došel k závěru, že podstatné rozdíly jsou mezi kvalitativními odlišnostmi, mezi pracovními procesy v obou myslích. Důležitý je druh logiky, která se používá při mýtickém myšlení, a stejné logické procesy jsou používány jak ve vědeckém myšlení, tak i v primitivním myšlení.

3.2.1. Struktura, mýtus a rituál

Mnoho sociologů a antropologů vidí v každém mýtu nějaký ideologický projev obřadu. Jiní zase viděli v mýtu rituál, který se v praxi objevuje jako dramatizovaný příběh. „*Mýtus podle Lévi-Strausse existuje na koncepční úrovni a rituál na úrovni akce*“.⁴³ Jedná se o homologii mezi dvěma těmito úrovněmi. Ale tato homologie není prokazatelná ve všech případech. Lévi-Strauss se snaží na konkrétním případu ukázat, že homologie není prokazatelná ve všech případech. Nebo konkrétněji, že když najdeme takovou homologii, mohlo by to velmi dobře představovat konkrétní ilustraci obecnějšího vztahu mezi mýtem a rituálem a mezi samotnými obřady. Takový

---

⁴² WISEMAN, pozn. 26, s. 236-137.

⁴³ LÉVI-STRAUSS, pozn. 20, s. 233.

zobecněný vztah by znamenal individuální korespondenci mezi prvky obřadů, které se liší, nebo mezi prvky nějakého obřadu a jakéhokoli mýtu. Taková korespondence však nemohla být považována za homologii. Pokud je tato hypotéza správná, budeme muset opomenout mechanickou kauzalitu jako vysvětlení a namísto toho bychom chápali vztah mezi mýtem a rituálem jako dialektický, přístupný pouze tehdy, kdybychom byli poprvé omezeni na jejich strukturní prvky.

Pro Lévi-Strausse a jeho vysvětlení pochopení struktury jsou důležité strukturální rysy dané kultury. Tyto dané rysy jsou součástí dané (prostřednictvím) promluvy, tedy parole, a vlastní daná kultura pak pomocí „langue“. Proto je Lévi-Strauss spíše zastáncem synchronního vývoje, když se snaží objasnit vztahy mezi jevy v určitém čase. Lingvistika jako taková je pro Lévi-Strausse oborem, který spolupracuje především s psychologií a neurologií.

3.2.2. Sociální struktury

Pojem sociální struktura je těžko definovatelný a nejednoznačně popsatelný. Studie v sociální struktuře souvisí s formálními aspekty sociálních jevů; jsou proto obtížně definovatelné a je stále obtížnější diskutovat je bez překrývání s ostatními obory. Vznikalo mnoho pochybných vysvětlení, co vlastně pojem sociální struktura znamená. Zajímavá je definice, kterou napsal A. L. Kroeber (1876-1960) ve druhém vydání své Antropologie:

*„Structure” appears to be just a yielding to a word that has perfectly good meaning but suddenly becomes fashionably attractive for a decade or so – like “streamlining” - and during its vogue tends to be applied indiscriminately because of the pleasurable connotations of its sound. Of course a typical personality can be viewed as having a structure. But so can a physiology, any organism, all societies and all cultures, crystals, machines – in fact everything that is not wholly amorphous has a structure. So what “structure” adds to the meaning of our phrase seems to be nothing, except to provoke a degree of pleasant puzzlement“.*⁴⁴ Stručně řečeno, struktura se stává přitažlivou a je aplikována bez rozdílu konotace. Nejen osobnost může být považována za strukturu, ale i jakýkoli organismus, všechny společnosti, kultury,

---

⁴⁴LÉVI-STRAUSS, pozn. 20, s. 278.

krystaly a stroje. Ve skutečnosti všechno, co není zcela amorfní, co má strukturu.

Pojem sociální struktura nemá nic společného s empirickou skutečností, ale s modely, které jsou na ní založeny. Tyto modely by měly člověku pomoci rozlišit mezi dvěma koncepty, a to sociální strukturou a sociálními vztahy. Ale čím se vyznačuje pojem struktura?

1. Struktura se vyznačuje určitými charakteristikami systému a je složena z několika prvků.

2. Pro každý model by měl existovat určitý řád transformací, které vedou ke stejné skupině modelů.

3. Výše uvedené vlastnosti umožňují předpovídat, jak bude daný model reagovat.

Tyto požadavky by měla splňovat jakákoli struktura, pokud ji máme považovat za pravdivou.

*„A structural model may be conscious or unconscious without this difference affecting its nature. It can only be said that when the structure of a certain type of phenomena does not lie at a great depth, it is more likely that some kind of model, standing as a screen to hide it, will exist in the collective consciousness“.*⁴⁵

Jinými slovy: naproti tomu strukturální přístup nahlíží na kulturu (společnost) jako na totalitu a zkoumá její funkční vztahy vzhledem k celku. Strukturální analýza na prvním místě zkoumá fenomény a jejich podvědomou (nevědomou) infrastrukturu a systém vztahů, na jejichž základě sestavuje strukturu viditelnou. Nakonec odhaluje obecné zákony, které dávají analýze absolutní charakter.

3. 2. 3. Co vůbec znamená mít strukturu?

Z dosavadních vysvětlení a popisů můžeme odvodit, že právě skrze strukturu chápeme a vysvětlujeme klíčové poznatky jakékoli teorie a filosofie jazyka a významu jako takového. Ale doposud jsme se nezabývali otázkou, zda je struktura nástrojem našeho rozumu, nebo je součástí věcí, které jim připisujeme? Odpověď není jednoduchá, ale také smysl a předmět této otázky je velice složitý. Je důležité si říci, že smysl dané otázky bychom si měli převést na jednodušší a přirozenější formu.

---

⁴⁵ LÉVI-STRAUSS, pozn. 20, s. 281.

Formulace by měla znít následovně: když se zabýváme danou věcí, tak je její struktura jednoznačná, nebo můžeme dané věci připisovat různé struktury? Nejlepší bude v tomto případě odpovědět, že je velice důležité, jakým pohledem na danou strukturu hledíme a je dobré ji vidět jako něco, co je závislé na úhlu pohledu a na daném kontextu dané problematiky.

Co tedy znamená mít strukturu? Je to podobné jako otázka, „*zda je barva něčím, co má věc sama o sobě, nebo spíše způsobem, jak my příslušnou věc vidíme?*“⁴⁶ Je to stejně problematické, jako se ptát, znamená mít takovou a takovou strukturu být takový a takový sám o sobě, či být tak a tak uchopován lidským rozumem“⁴⁷

3. 2. 4. Umění

Je zřejmé, že Lévi-Strauss využíval strukturalistické prvky v mnoha směrech, nyní si přiblížíme jeho studium strukturalistických prvků v umění. Některé jsme již zmiňovali v předešlých kapitolách, ale spíše okrajově. Nyní se budeme soustředit na hudbu. I v hudbě nachází Lévi-Strauss strukturalistické prvky. Pokud si představíme notovou osnovu, na kterou se píší stupnice, pak celý tento celek se dá považovat za hudební strukturu. Řečeno odborněji, hudební partitura (hudební záznam skladby) je zástupce struktury. Nejenže během poslechu hudby se nám dostává emocionálního naplnění, ale pokud navštívíme nějaký koncert, tak je naplněna i složka estetická.

Lévi-Strauss opět spojuje mýtus s hudbou a tvrdí, že je mezi nimi blízký vztah. Tento vztah popisuje následovně: „*Zatímco v jazyce máme tři velmi zřetelné roviny – fonémy se pojí a vytvářejí slova, slova se sdružují a vytvářejí věty – v hudbě máme při tónech z logického hlediska cosi jako fonémy, ale rovina slova nám chybí a přecházíme rovnou k větě. Mytologii tak můžeme přirovnat k hudbě stejně jako k jazyku*“.⁴⁸

V současné době je typické, že se vše hodnotí. Umění je srovnáváno neustále, vyvábí se určitá hlediska a pohledy, kterými se hodnotí umělecký počin nebo artefakt. Ve většině případů jsou lépe hodnocena umělecká díla, která vznikla v „západní“ kultuře. Existuje jakési zakořeněné pravidlo, že to, co pochází ze západní

---

⁴⁶ PEREGRIN, Jaroslav. *Význam a struktura*. Praha: Oikoymenh, 1999, s. 235. ISBN 80-86005-93-3.

⁴⁷ PEREGRIN, pozn. 45, s. 236.

⁴⁸ WISEMAN, pozn. 26, s. 166-169.

části světa, je ve většině případů lepší a na žebříčku se vyskytuje na nejvyšších místech, oproti uměleckým dílům z ostatních částí světa. Takto to vidí i Lévi-Strauss, který poukazuje na hierarchický vývoj, v němž nutně to starší, co nepochází ze západních zemí, je horší a neuznávané. Toto porovnání se snaží přirovnat k architektuře. Srovnává různé architektonické směry, které byly považovány za ty nejhlavnější v jednotlivých stoletích.

Pro Lévi-Strausse je překvapivě nejpřívětivější „primitivní umění“. Pokud dáme proti sobě primitivní umění a dnešní moderní umění, dostáváme se do další binární opozice. Zde nastává otázka, zda je opravdu moderní umění lepší ve všech směrech než umění primitivní nebo starší?! Určitě nesouhlasíme s Lévi-Straussem, kdy zastává názor, že západní moderní umění je vždy hodnoceno lépe než umění z jiných, „nezápadních“ zemí. Právě v dnešní době dochází k velké kritice nejen moderních staveb, ale i často až přehnaně moderních výrobků.

Proč právě „primitivní umění“ Lévi-Strausse tolik okouzlo? Odpověď je na první pohled jednoduchá. Podle něj se primitivní umění řídí pouze svými hodnotami a je originální. Nesnaží se napodobit nebo dokonce dokonale zachytit. Jedná se tu o estetickou stránku daného umění, která je určitě daleko intenzivnější a původnější než u moderních uměleckých děl. Pokud se podíváme na dané primitivní dílo z pohledu strukturalismu, jedná se o označení daného primitivního díla, které se nápadně podobá struktuře jazyka. Jsou v něm opět důležité vzájemné vztahy, které vytvářejí např. v případě obrazu určitou barevnou kompozici.

4. Michel Foucault (1926-1984)

4. 1. Michel Foucault a jeho biografie

Psát o životě Michela Foucaulta (dále už jen Foucault) je velice obtížné. On sám odmítal pojem autora jako takového, tudíž mnoho filosofů se na jeho život a díla dívalo velice kriticky.

„Město, kde jsem se narodil, to jsou bezhlaví svatí, bdící s knihou v ruce, aby

*spravedlnost byla spravedlivá, hrady pevné...*⁴⁹ Tak popisuje Foucault svoje rodné město Poitiers, kde se narodil 15. října 1926⁵⁰. Foucault pocházel za zámožné rodiny, proto neměl problém se kvalitně vzdělávat. Důležitým rokem v jeho životě je rok 1945, kdy se loučí s Poitiers a přichází do Paříže. Zde absolvuje přípravný kurz, díky kterému se dostává na *École normale supérieure*. Během jeho studií na *École normale supérieure* zažívá Foucault těžké chvíle. „*Je plachý, jeho vztahy k druhým jsou složité, často konfliktní.*“⁵¹. Foucault zažívá jedno z nejhorších období v životě. Dojde to až daleko, že je Foucault nucen navštívit psychiatrickou léčebnu, jelikož se v roce 1948 pokusí o sebevraždu. Foucault byl velice složitá osoba, je těžké ho popsat jednoduše a stručně. Jeho velký zájem o psychologii nepochybně vyplýval z určitých prvků jeho složité osobnosti. Navíc k tomu přispělo i to, že Foucault byl homosexuálem, a v té době bylo velice složité toto přiznat, a ještě horší byly reakce společnosti. „*Proto v roce 1955 odjíždí do Švédska, ale z normativních pout represe se Foucault vymaňuje až teprve v 60. letech*“.⁵²

V roce 1950 skládá Foucault státní závěrečnou zkoušku, ale neuspěje. Důvodem bylo jeho vstoupení do komunistické strany téhož roku (viz kap. 4. 3. 1.). V roce 1952 opět přichází na nové místo, a to konkrétně do Lille, kde působí jako asistent na univerzitě. Foucault zastával mnoho názorů a postojů, ale jeho charakteristika by se dala popsat následovně: byl především „*nietzscheovským komunistou*“.⁵³

Foucault nebyl považován pouze za filosofa, ale také za historika filosofie a sociálních věd. Jasně říci, zda bychom ho měli považovat za strukturalistu, nebo za poststrukturalistu, je složité. Foucault umírá 25. června roku 1984 v Paříži. Zemřel na nemoc, která v té době ještě nebyla známa, ale byla způsobena virem HIV.

4. 2. Jeho zaměření

Svémi názory a postoji odpovídá spíše pozici radikálnějšího filosofujícího

---

⁴⁹ ERIBON, Didier. Michel Foucault. *Michel Foucault*. Praha: Flammarion, 1989, s. 18. ISBN 80-200-0955-8.

⁵⁰ BLECHA, pozn. 15, s. 144.

⁵¹ ERIBON, pozn. 46, s. 39.

⁵² ERIBON, pozn. 46, s. 42.

⁵³ ERIBON, pozn. 46, s. 73.

pozorovatele, který si vytváří etnologii své vlastní filosofie a kultury.

Jeho první práce z 50. let se věnují problematice psychiatrie a duševní nemoci. Duševní nemoc, kterou sám trpěl, považoval za výsledek represivních a společenských tlaků institucí na jedince, a díky tomu se dostával názorově blízko k antipsychiatrii.

Další období v 60. letech bylo pro Foucaulta obdobím epistemologických prací. Zabýval se problémem historických a kulturních předpokladů uspořádání vědění. Foucaultův postoj vůči vědění byl takový, že v základu každé kultury nebo historického období existuje nějaký nevědomý pořádek a sled významů, které nazývá historické apriori, a tento pořádek je přemístován jednotlivými popisy světa, což jsou podle něj tzv. diskurzy. Takovou hranici, kde se rozprostírají určité typy vědění, nazývá epistémou, která podle Foucaulta sjednocuje individuální historické diskurzy do stejné epistemologického uspořádání. Později epistému Foucault definuje následovně:

„By epistémé, we mean... the total set of relations that unite, at a given period, the discursive practices that give rise to epistemological figures, sciences, and possibly formalized systems... The epistémé is not a form of knowledge (connaissance) or type of rationality which, crossing the boundaries of the most varied sciences, manifests the sovereign unity of a subject, a spirit, or a period: it is the totality of relations that can be discovered, for a given period, between the sciences when one analyses them at the level of discursive regularities.“⁵⁴

Jinými slovy, Foucault pojmem epistému myslí soubor vztahů, které v určitém období spojují diskurzivní praktiky, které vedou ke vzniku epistemologických čísel a formalizovaných systémů. Epistému není forma znalosti neboli konsensu nebo typu racionality. Je to souhrn vztahů, které lze objevit v určitou dobu mezi vědami (když je analyzujeme na úrovni diskurzivních znalostí).

Proto později rozděluje dané tři základní epistémy: renesanční (16.-17. století, opírající se o princip podobnosti), klasickou (2. pol. 17. století-18. století, ta je typická principem totožnosti a rozdílu) a moderní (19. století, pro niž je typický důraz na

---

⁵⁴ DREYFUS, Hubert L. a Paul RABINOW. Michel Foucault. *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Druhé. Chicago: The University of Chicago Press, 1983, s. 18. ISBN 0-226-16312-1.

historický vývoj).⁵⁵ Mezi jednotlivé epistémy vkládá Foucault nepřekročitelnou diskontinuitu, a proto, když dochází k přemístění způsobů z jedné epistémy do druhé, dochází velice často k nedorozuměním. Pravidlo, které určuje četnost výpovědi v určitém diskurzu, popisuje Foucault jako diskurzivní formaci.⁵⁶ „*Diskurz podle něj označuje soubor výpovědí, které patří do stejné diskurzivní formace.*“⁵⁷

V období 70. let se Foucault obrátil na zkoumání vztahů mezi věděním a mocí. Snažil se odhalovat mocenské strategie jednotlivých typů racionalit a analyzoval vztahy moci a subjektů. Bránil se zkoumání mocenské neutrality vědění a popisoval jednotlivé strategie kontroly, disciplinace a normalizace. Díky těmto atributům je podle něj evropský člověk podrobován v subjekt. Právě takový mocenský typ moderny (kterou můžeme vidět i v dnešní době), který je založen na kontrole a regulaci lidských potřeb a tužeb, Foucault nazývá biomoc. Jinými slovy Foucault biomoc popisuje následující definicí: „*It is different interpretation of the relations of sex, truth, power, the body, and the individual and this alternative synthesis calls as biotechnico-power or bio-power.*“⁵⁸ Daný subjekt Foucault považuje za jakýsi produkt aparátů moci a vědění, který je skrze mocenské strategie ovlivňován. Tyto aparáty pronikají až do samého nitra jednotlivce a upravují jeho vztah k tělu a sobě samému. S pojmem biomoc souvisí i termín dispozitivum moci. Dispozitivum moci by se dalo vysvětlit jako ucelený soubor, kterým se moc projevuje skrze centralizovanou síť strategií.

V pozdějších letech života svá díla zaměřoval na hlavní přínosy a aspekty mocenských vztahů. V tomto období se Foucault stal jedním z hlavních představitelů postmoderního obratu ve filosofii. Soustředoval se na estetiku existence, na způsob vytváření lidské subjektivity a životního stylu.

4. 3. Vlivy

Nejenže Foucaulta ovlivnilo mnoho filosofů a myslitelů, ale naopak i on ovlivňoval mnoho významných filosofů, ale také spoustu lidí, se kterými spolupracoval nebo pro které pracoval. Byl ovlivněn několika faktory – byly to faktory

---

⁵⁵ DREYFUS, RABINOW, pozn. 50, s. 18.

⁵⁶ DREYFUS, RABINOW, pozn. 50, s. 45.

⁵⁷ DREYFUS, RABINOW, pozn. 50, s. 20.

⁵⁸ DREYFUS, RABINOW, pozn. 50, s. 128.

politické, ekonomické, společenské a kulturní. Velice často čerpal ze svých vlastních zkušeností, které prožil nebo kterých byl svědkem. V jeho dílech lze objevovat mnoho minulých, ale hlavně současných znaků politického prostředí s odkazem na budoucnost. Nenacházíme v nich pouze odkazy na budoucnost nebo reakce na současnost, ale Foucault velice často navazuje na předcházející myšlenkové směry a události.

4. 3. 1. Marxismus

Foucault byl ovlivněn marxismem především zpočátku poválečné éry. V roce 1950 vstoupil do Komunistické strany Francie. Ale dlouho tam nevydržel, odešel z důvodu ztráty iluzí o komunistické ideologii. Hlavní postavou, kterou byl Foucault ovlivněn, byl Karl Marx (1818-1883). Marx byl známý pro svoje materiální vnímání vědomí, které pak dále rozšiřoval, a hlavně tímto Foucaulta ovlivnil. Toto vnímání je známo pod termínem historický materialismus, který tvrdí, že základní a nejdůležitější silou jsou zájmy, které usilují o ovládnutí výrobních prostředků. Základem marxismu jako takového jsou vlastníci, kteří tvoří základní a hybnou sílu, a vlastní výrobní prostředky, na kterých jsou závislí ostatní.

V čem se Foucault a Marx rozcházejí, je jejich rozdílný pohled na ekonomický systém. Foucault jako v mnoha svých ostatních názorech a postojích tvrdí, že systém je náhodný. Nemyslí si, že by ve společnosti vládla nějaká jasně daná spravedlnost a řád, který by nějakým způsobem ovlivňoval koloběh ve společnosti. I když Foucault byl ovlivněn Marxem nebo ho z části studoval, po výstupu z Komunistické strany Francie se od něj distancoval.

4. 3. 2. Friedrich Nietzsche (1844-1900)

Pokud bychom měli vybrat někoho, kým byl Foucault nejvíce ovlivněn, byl by to Friedrich Nietzsche. Nejenže se Foucault ve svých dílech k němu obrací, ale sám o něm píše, že byl pro něj velkou inspirací. Hlavním tématem, které se stalo spojnici mezi Nietzschem a Foucaultem, bylo téma rozumu a ne-rozumu, přesněji rozdíl mezi těmito dvěma pojmy. Foucault byl zastáncem neutrálního a nezávislého nazírání problémů, a i proto obdivoval Nietzscheho, který podle něj nahlížel na problematiku moci bez jakéhokoli politického názoru nebo přesvědčení. Dalším jeho přínosem bylo

to, že Nietzsche dokázal svoje práce a díla psát bez jakýchkoli omezení a složitostí. Tím se nechal Foucault inspirovat a uznával Nietzscheho, že i přes tuto složitost daných filosofických témat, dokázal psát jasně a přísně.

4. 3. 3. Gilles Deleuze (1925-1995)

Právě díky postavě Nietzscheho se Deleuze dostal hluboko do podvědomí Foucaulta. Mohla za to jeho kniha *Nietzsche a filosofie*, kterou byl Foucault velice nadšen. V tomto případě nelze jasně říci, v čem se oba shodovali nebo čím byl Foucault ovlivňován. Oba se navzájem uctívali a ve svých dílech citovali.

4. 3. 4. Georges Dumézil (1898-1986)

Dumézil hrál důležitou roli, jelikož díky němu Foucault chápal pojem struktury. „*Foucault se pokouší, podobně jako to dělá Dumézil s mýty, odhalit schéma, podle kterého se strukturují a v určitých rovinách modifikují normy zkušenosti.*“⁵⁹

4. 3. 5. Strukturalismus

S Foucaultem se často pojí otázka, zda ho máme považovat za strukturalistu, nebo ne. On sám se zpočátku tomuto označení nijak nebrání. V jeho dílech jsou strukturalistické prvky zřejmé. Ovšem po určité době se začne proti označení strukturalista bránit. Více tento přerod popíšeme v následující kapitole.

5. Strukturalismus a Michel Foucault

Jasně definovat prvky strukturalismu u Foucaulta není jednoduché. Nejenže používá určité strukturalistické prvky, ale zároveň je kritizuje, a i když sám kladně odpovídal na dotaz, zda je strukturalista, o něco později se nazývá spíše post-strukturalistou.

Jasně je, že jeho nesouhlas se strukturalismem se týká nadčasovosti struktur a strukturalistické hypotézy universality.

Pro jeho pochopení a vidění strukturalismu budeme využívat jeho dvě knihy: *Zrození kliniky a Dohlížet a trestat*, kde se budeme velice podrobně zabývat popisem a studiem daných knih a v nich budeme hledat a popisovat autorovy strukturalistické

---

⁵⁹ ERIBON, pozn. 46, s. 93-94.

znaky a prvky.

5. 1. Zrození kliniky

I když je kniha *Zrození kliniky* považována za jedno z menších děl Foucaulta, i přesto zde můžeme nacházet prvky strukturalismu. Tyto prvky jsou sociální, politické, ideologické, kulturní a ekonomické. Jednotlivým prvkům se budeme věnovat v následujících částech této kapitoly podobněji. Tato kniha vyšla v roce 1963 a je považována za přímého pokračovatele knihy *Dějiny šílenství*. Zároveň se tato kniha stala jakýmsi přestupným bodem a dala vzniknout další významné Foucaultově knize – *Slova a věci*. Zrození kliniky se soustředí na období konce 18. a počátku 19. století. Pro toto období bylo příznačné to, že docházelo k reorganizaci nejen medicíny jako takové, ale především se medicína ustanovila jako samostatná věda. Tato kniha pojednává o prostoru, smrti a řeči, a podle Foucaulta především o pohledu na jednotlivá témata. Pokud jde o řeč jako takovou, musíme podle Foucaulta rozlišit, „*od jaké sémantické nebo syntaktické změny se proměnila v racionální diskurz?*“⁶⁰ Abychom mohli jasně určit okamžik, kdy došlo ke změně diskurzu, je podle Foucaulta „*potřeba zkoumat něco jiného, než pouze tematické obsahy nebo logické modality, ale musíme zkoumat takovou oblast, kde „slova“ a „věci“ jsou neoddělitelné a která si na povrchu řeči navzájem náleží způsobem vidění a způsob mluvení.*“⁶¹ Právě v medicíně by se artikulace lékařské řeči a jejího předmětu ukázala jako jediná figura. Podle Foucaulta si ale musíme položit základní retrospektivní otázku, protože pokud si ji nepoložíme, nebudeme vědět, čemu dát přednost. Jelikož pouze mluvená struktura vnímaného (vyplněný prostor v dutině), v níž řeč nabývá svého objemu a míry, by měla být vynesena na povrch.

Důležitý je i objekt diskurzu, který může být zároveň i subjektem, bez kterého by dané prvky objektivit byly znehodnoceny. Díky tomu, že se v rozvoji medicíny objevila klinická zkušenost, což vedlo k velice hluboké reorganizaci, se zrušil doposud uznávaný aristotelský zákaz: „*Konečně se mohl začít vytvářet strukturovaný vědecký*

---

⁶⁰ FOUCAULT, Michel. *Zrození kliniky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 11. ISBN 978-80-87378-29-8.

⁶¹ FOUCAULT, pozn. 56, s. 11.

diskurz o individu.“⁶²

Proč vůbec pojednáváme o Zrození kliniky? Podle Foucaulta je to podivné pojednání, které se neopírá ani o současné vědění klinických lékařů, ani o opakování toho, co mohli říci dříve. Samotná medicína se jako klinická věda objevila, až když existovaly určité podmínky, které vykazovaly strukturu racionality.

Foucault se snaží analyzovat jistý typ diskurzu, přesněji řečeno diskurz lékařské zkušenosti. Vznik kliniky reprezentuje určité rozštěpení věcí a princip jejich promluvy v proudu řeči. Když se podíváme na celkové složení, tak bychom kliniku mohli popsat v následujících strukturách: dochází k novému rozmístění jednotlivých prvků tělesného prostoru (např. tkáně), dále dochází k novému uspořádání patologických jevů, dochází k novým popisům a definicím chorob a v neposlední řadě dochází k novému pohybu a příčinám chorobných nemocí v organismu. Celkově taková struktura, která je reorganizovaná, musí být započata otázkou, která byla v 18. století stejná, jako je dnes. Podle Foucaulta každý lékařský rozhovor byl zahájen otázkou: „Co je vám?“, ale s postupem času se počátek této struktury pozměnil, a tato otázka byla nahrazena jinou otázkou, a to otázkou: „Kde vás to bolí?“ – ve smyslu této otázky se objevuje princip celého jejího diskurzu. *„Od tohoto okamžiku se veškeré vztahy mezi označujícím a označovaným přeskupují, a to na všech úrovních lékařské zkušenosti: mezi symptomy, jež označují, a nemocí, jež je označována, mezi popisem a tím, co popisuje, mezi událostí a tím, co předpovídá, mezi poškozením a problémem, na něž poukazuje atd.“*⁶³

Pojem klinika jako taková je ve skutečnosti hlubokou změnou struktury nejen všech doposud zjištěných medicínských znalostí a vědomostí, ale samotné možnosti diskurzu o nemoci.

1. kapitola nese název *Prostory a třídy*, a jsou v ní ukázané struktury, které se vyskytují nejen v našem těle. Naše tělo vytváří prostor pro vznik a rozložení nemocí. Naše tělo je tvořeno orgány, kostmi, cévami, žilami atd., ale jeho linie, povrchy a dráhy jsou nám známé a důvěrné díky naší anatomii těla. Foucault se zde zaměřuje na struktury, lépe řečeno na struktury, které jsou nám skryté a které nám vyvolávají v těle

---

⁶²FOUCAULT, pozn. 56, s. 14.

⁶³FOUCAULT, pozn. 56, s. 19.

alergické reakce. Je složité najít shodu těla a nemoci a těla nemocného člověka. Prostor uspořádání nemoci se překrývá s prostorem umístění onemocnění v těle, ale jedná se pouze o kratší časový interval. Když se zmiňujeme o racionálním prostoru nemoci, nejsou podle Foucaulta lékaři a nemocní do tohoto prostoru zahrnuti oprávněně. Jsou v tomto prostoru bráni spíše jako narušitelé, kterým se ale nelze vyhnout. Bez nich by ale tato struktura neexistovala.

Důležitou roli hraje nemocnice. Nejen, že je to místo, kde se vše odehrává, ale zároveň zaujímá určitou plochu, ve které ke všemu dochází. Je umělým místem, kde nemoc by měla ztrácet svoji sílu. Dochází zde k mísení všech nemocí dohromady, proto pro Foucaulta „*žádná z nemocí není čistá*“.⁶⁴ Ten, kdo se dostane do nemocnice, se stává nejen nemocným, ale také pro společnost více zbytečným, jelikož je v tom okamžiku důležitý pouze pro svoji rodinu, která se ale vystavuje riziku nemoci.

Prostor, ve kterém se nemoc naplňuje, drží a šíří dále, je prostorem otevřeným, bez jakéhokoli rozdělení nebo výhod. Jediné, co je jasné a prokazatelné, jsou viditelné projevy daných nemocí a péče lékaře o nemocného jedince. Foucault prahne po medicíně individuálního vnímání, rodinné pomoci a domácí péče, kterou můžeme nalézt pouze ve struktuře kolektivně kontrolovatelné a pokrývající sociální prostor jako celek a která doposud nebyla bohužel zavedena.⁶⁵

2. kapitola nese název *Politické vědomí* a Foucault se v ní zabývá strukturou konstituce ve smyslu konstituce člověka. „*Ne každá konstituce je epidemií, ale naopak epidemie je konstitucí jemnějšího zrna, ale se silnějšími a více homogenními projevy*“.⁶⁶ V této kapitole je epidemie studována vcelku podrobně, pro nás je však důležitá z pohledu struktury. Foucault zde studuje její nakažlivost a přenos a hledá možné struktury, které by se daly u epidemie vysledovat. „*Epidemie, pokud pomíneme její nakažlivost, kterou můžeme zpochybňovat, je určitým typem historické individuality*“.⁶⁷ Vždy tu nějakým způsobem byla, je a bude, i když už třeba ne v tak velkém měřítku jako v minulosti.

S rozšiřováním epidemie se rozdělují určité oblasti v medicíně, kdy jsou určeni

---

⁶⁴ FOUCAULT, pozn. 56, s. 37.

⁶⁵ FOUCAULT, pozn. 56, s. 40.

⁶⁶ FOUCAULT, pozn. 56, s. 42.

⁶⁷ FOUCAULT, pozn. 56, s. 44.

lékaři, kteří se mají věnovat jednotlivým oborům, za spolupráce ostatních lékařů a pomoci ostatního zdravotnického personálu, tak aby docházelo ke zlepšení úrovně i výsledků léčení nejen epidemií. Medicína už by neměla být pouhým celkem určitých technik a metod uzdravování, ale měla by rozvíjet kromě nemocného člověka také zdravého, což znamená zároveň studium nejen nemocného, ale i zdravého člověka.

Medicína 19. století se začíná více zaměřovat na normalitu než na zdraví, utváří si své vlastní definice a pojmy a předepisuje postupy ve vztahu k určitému vzoru fungování a k organické struktuře. Dále dochází ke studování fyziologického poznání, které bylo dříve pro medicínu spíše okrajovým tématem a čistě teorií. Navíc s nárůstem zkoumání a s rozvojem věd v 19. století se vědy o člověku začaly spojovat se skutečností, že pojmy s těmito vědami spojené jsou uspořádány v prostoru, jehož hluboká struktura právě odpovídá protipólu zdravého a chorobného.

Kapitola č. 3 má název *Volné pole*. V této kapitole dochází ke střetu mezi medicínou a politikou. Foucault se snaží popsat lékařské pole se všemi jeho strukturami a vlivy na další okruhy, týkající se nějakým způsobem problematiky lékařství. Je samozřejmostí, že zde dochází ke střetu mezi politickou ideologií a požadavky medicíny. Opět se zde naráží na problematiku nemocnic, která je jednou z důležitých struktur celého lékařského procesu. A právě zde dochází ke střetu, v němž se političtí úředníci a naproti nim lékaři snaží odstranit překážky ke vzniku nového prostoru (nemocnic), které narušují vztahy mezi bohatými a chudými, mezi pracujícími a nezaměstnanými.

V podkapitole, která má název *Nastolení otázky nemocničních struktur*, se dostáváme blíže k jádru věci celé problematiky strukturalismus u Foucaulta. Zde se řeší, zda je lepší ponechat nemocného raději doma mezi svými přáteli a rodinou, a tudíž v přirozeném prostředí, nebo ho umístit do umělého prostředí – nemocnice? Ale co chudí lidé bez rodiny? Pro ty by se podle Foucaulta měly vytvořit „*obecní domy nemocných*“⁶⁸, které by fungovaly jako náhrada rodiny a přátel. „*Je-li rodina spojena s nešťastníkem přirozenou povinností soucitu, pak je s ním národ spojen sociální a kolektivní povinností pomoci*“.⁶⁹ S postupem času se nemocnice stávaly

---

⁶⁸ FOUCAULT, pozn. 56, s. 59.

⁶⁹ FOUCAULT, pozn. 56, s. 59.

propracovanější strukturou, kde se určovaly jednotlivé kategorie, oddělení, řády apod. Nemoci byly pod neustálým odborným lékařským dohledem. I přes všechny snahy zdokonalovat nejen lékařství, ale i vzdělávání lékařů a ostatního zdravotnického personálu v tomto období, chyběla nezbytná struktura, a to taková, která by dokázala dát jednotnou formu dané zkušenosti, který by byla určována nejen pozorováním, ale také zkoumáním případů, každodenní praxí a vzděláváním. Ale druh objektu, na který se medicína zaměřovala, zůstával stále stejný: „*Pozice poznávajícího a pozorovacího subjektu setrvala nezměněná – pojmy se utvářely podle stejných pravidel*“.⁷⁰

I když docházelo k reorganizaci celé medicíny, stále docházelo také k velkým centrálním chybám. Jak už to bývá, doposud zavedené praktiky v lékařství se bály všeho nového, koherentního a jednotného modelu, který by utvářel nové objekty, percepce a pojmy.

Aby došlo ke sjednocení a harmonizaci vědeckých a politických institucí, byla předpokladem jejich hluboká změna od kořenů. Ovšem k této změně došlo spíše jen na poli teorie než praxe.

Kapitola číslo 4 – *Stáří kliniky* – se zabývá principem utváření celku lékařského vědění. Existovalo zde něco, co se neustále proměňovalo, a to byla mřížka, která je pro Foucaulta a jeho vyjádření strukturalismu typická. Představme si tuto samotnou mřížku, s pomocí které, kdybychom ji nasadili na problematiku lékařského vědění, bychom objevili, že se na této mřížce objevuje zkušenost, která se předávala dále a vyjadřovala se v prvcích a nacházela diskurzivní vyjádření. V této mřížce bychom těžko nacházeli stejná jména nemocí nebo symptomů, ale to, co se měnilo, byly základní perceptivní kódy, které se posléze aplikovaly na těla nemocných, dále se pozměňovala pole objektů, na kterých se uskutečňovala pozorování, hloubky a povrchy, kterými se zabýval lékař a všeobecně celý systém tohoto lékařského pohledu.

„*Abychom pochopili smysl a struktury klinické zkušenosti, je třeba nejprve přepsat dějiny institucí, v nichž se projevilo její organizační úsilí*“.⁷¹ Důležitým zlomem ve vývoji lékařství bylo vybudování protokliniky (2. pol. 18. století). Tuto protokliniku lze označit za jednu ze specifických struktur, která by se stala vlastní

---

⁷⁰ FOUCAULT, pozn. 56, s. 71.

⁷¹ FOUCAULT, pozn. 56, s. 76.

paralelou lékařské zkušenosti. Nyní si vyjmenujeme její hlavní znaky:

1. Tato klinika musí konstitučně vytvořit plně strukturované nosologické pole.
2. Když mluvíme o nemocnici, tak se nemocný stává subjektem své nemoci, zatímco v klinice je nemocný akcidentem své nemoci (objektem, který si nemoc nepodmanila).
3. Klinika by neměla být nástrojem odkrývání doposud nezjištěných pravd, naopak je určitým způsobem kooperace s pravdou, která již byla získána.
4. Klinika sama o sobě není zkušeností, ale je souhrnem předchozích zkušeností pro použití a využití druhými lidmi.
5. Klinika vytváří okrajovou strukturu, která se snaží o výuku praxe, kterou spíše shrnuje než analyzuje.

V průběhu 18. a 19. století dochází k restrukturalizaci kliniky, je odtržena od teoretického kontextu, ve kterém se objevovala doposud, získává větší pole využití, které již nebude omezeno pouze na to, aby se v něm vyjadřovalo pouze vědění, ale bude daleko více flexibilní s polem, v němž se vytváří a podrobuje novým zkouškám. Vytváří nový a jediný důležitý celek s veškerou lékařskou zkušeností.

Kapitola č. 5 – *Lekce nemocnic* – je obsáhlejší a věnuje se popisu a vývoji nemocnic během 18. a 19. století. Pro nás tato část není až tak důležitá, tudíž se jí nebude blíže věnovat.

V kapitole č. 6 s titulem *Znaky a případy* se Foucault snaží dívat na kliniku jako na strukturu, která ukazuje formy, prostorové dispozice, počet a velikost prvků a dává ji do vztahu s přírodní historií, která má za úkol označovat dané prvky a přepisovat je do diskurzu. Klinika je v jednom důležitém znaku stejná jako přírodní historie. Klinika chce vidět, oddělit rysy, rozpoznat ty, jež jsou stejné, a naopak ty, které jsou rozdílné, seskupit je a roztrždit.

Abychom lépe porozuměli podobným znakům strukturalismu u Lévi-Strausse, popíšeme si podrobněji nemoc tak, jak ji popisuje Foucault. „*Nemoc se představuje pozorovateli skrze symptomy a znaky*“.⁷² Symptomy a znaky se od sebe odlišují sémantickou hodnotou, ale také morfologií. Symptom je určitá forma, ve které se projevuje nemoc. A právě zde vidí Foucault nadřazené postavení symptomu, vidí

---

⁷² FOUCAULT, pozn. 56, s. 113.

v něm něco, co je velmi blízké esenciálnímu. To znamená, že je určitým přepisem nedosažitelné přirozenosti nemoci. Pro lepší pochopení bychom to mohli popsat následovně: Struktury symptomu nedávají na první pohled znát viditelné a neviditelné neměnné znaky nemoci. Znak naznačuje určitou prognózu, to, co se stane, ale anamnéza to, co se stalo, a diagnóza to, co se děje.

Symptomy vytvářejí základní vrstvu, které je bezesporu spojena s vrstvou označující a označovanou. Symptom musíme brát jako celek, kdy se nemoc stává souborem symptomů. I když jsme si v předchozím popisu struktury symptomu popsali symptom jako přirozený jev, tak v tomto případě ztrácí svoji přirozenost a stává se označujícím nemocí. *„Je-li označujícím vzhledem k sobě samému, pak je dvojnásobným označovaným: sebou samotným a nemocí, kterou tím, že ji charakterizuje, staví do protikladu k nepatologickým jevům: avšak chápaný jako označované může získat význam pouze od předcházejícího aktu, jenž náleží do jeho sféry, od aktu, který jej shrnuje a izoluje, to znamená od aktu, který jej předem proměnil v znak“.*⁷³

Když postavíme znaky a symptomy vedle sebe, tak ve skutečnosti říkají a jsou totéž, jelikož vypovídají to samé. Dochází pouze k tomu, že se liší ve významu toho, co sdělují. Znak říká právě to, čím symptom přesně je. *„V této materiální skutečnosti se znak identifikuje se samotným symptomem: ten je neodmyslitelným morfologickým podkladem znaku. Tedy není znaku bez symptomu“.*⁷⁴ Jak ale dochází k tomu, že se symptom přeměňuje v označující prvek? Je tomu tak díky operaci, která zároveň rozptyluje všechny veškeré struktury neprůhlednosti, které se v ten daný okamžik vyskytují. Druhů této operace může být několik: 1. *„operace, která shrnuje porovnávání organismů, 2. operace, která připomíná obvyklé fungování, 3. operace, která zaznamenává frekvence posloupnosti, 4. operace, která po prvních zdáních zkoumá tělo a při pitvě odhaluje viditelné a neviditelné“.*⁷⁵

V další části Foucault popisuje další průběh vývoje medicíny a struktur, které se vytvořily během 18. a 19. století. Zde si vyjmenujeme několik nejdůležitějších momentů, díky kterým se medicína posunula kupředu.

---

⁷³ FOUCAULT, pozn. 56, s. 116.

⁷⁴ FOUCAULT, pozn. 56, s. 117.

⁷⁵ FOUCAULT, pozn. 56, s. 117-118.

1. Komplexnost kombinací – zde pojednáváme o již zmíněné zkušenosti, kdy o jejím vymezení rozhoduje prvotní rovina daného, přesněji řečeno nekonečně se opakující prvky. Mohli bychom si myslet, že o zkušenosti rozhoduje základní obecnost, ale tak tomu bylo doposud.

2. Princip analogie – v této problematice se jedná o studium prvků, které odhalují analogické formy posloupnosti, jež určují symptomy a nemoci. V praxi řečeno, pokud je jedinec nemocný, tak princip analogie upřesňuje singularitu dané nemoci v jejím celku.

3. Vnímání četností – zde se opět dostáváme k již zmiňovanému pozorování, „*kdy lékařská spolehlivost nevychází úplně z pozorované individuality, ale ze zcela prohlédnuté mnohosti individuálních faktů*“.⁷⁶ I s ohledem na tuto složitost získává lékařské pole svoji statickou strukturu.

4. Výpočet stupňů spolehlivosti – docházelo zde k rozporu, zda se medicína v 18. století obracela k sérii faktů, nebo zda se obracela k celku znaků, symptomů a projevů, jejichž celek závisel na přirozené struktuře. „*Podle Foucaulta se tento stupeň spolehlivosti začínal velmi opírat o analýzu, která byla vymezena podle epistemologického modelu matematiky a instrumentální struktury ideologie*“.⁷⁷ Přesněji řečeno, tato analýza má sloužit jako nástroj k určení systému implikací ve všeobecném celku. Daný subjekt je zkoumán do detailu, složený pojem je zkoumán po částech, nejdříve dochází ke zkoumání těch nejzákladnějších částí a následují méně významné části, a tím se dopracováváme k nejjednoduššímu pojmu.

Klinika jako celek se stala s postupem jejího studia (medicíny) jednou z prvních aplikací analýzy a otevřela nové obzory dalším oborům. „*Klinika otevírá pole účinné „viditelným“ zavedením gramatických a pravděpodobnostních struktur do oblasti viditelného*“.⁷⁸

Kapitola č. 7 s názvem *Vidět, vědět* se zabývá pozorováním lékařů při vykonávání jejich činnosti. Velice často se jejich pozorování jeví jako tiché, bez jakýchkoliv slov nebo gest. Vše se soustředí na nemocného pacienta. Foucault zde používá ještě přesnější výraz, a to klinický pohled (pozorování), který má podle něj

---

⁷⁶ FOUCAULT, pozn. 56, s. 126.

⁷⁷ FOUCAULT, pozn. 56, s. 129.

⁷⁸ FOUCAULT, pozn. 56, s. 129.

„paradoxní vlastnost rozumět řeči v okamžiku, kdy sleduje podívanou“.⁷⁹ Jinak řečeno, to, co se nějakým způsobem ukazuje na povrchu, je v klinice to, o čem se původně hovoří. Kdybychom dali kliniku a experimentování proti sobě, objeví se nám další rozdílná struktura, a to přesněji struktura řeči, které rozumíme, a druhá struktura – otázka, kterou si pokaždé klademe nějakým způsobem, která se nám vnucuje. V tomto případě by se jednalo o pozorovatele, který pozoruje přírodu, a je to ten, který získává zkušenost. Z toho plyne, že si zkušenost a pozorování odporují. Aby klinické pozorování bylo co nejučinnější, je potřeba dvou oblastí, bez kterých by jinak bylo bezúčelové. Tyto dvě oblasti jsou oblast nemocnice a oblast pedagogiky.

„Kolektivní struktura předmětu lékařské zkušenosti, kolektivní charakter nemocničního pole“.⁸⁰ Tím Foucault míní, že právě klinika se se nachází v centru střetnutí dvou celků: zkušenost, která ji definuje a prochází povrchem jejich spojení, a jejich vzájemné hranice.

Nemoc kromě doposud jmenovaných vlastností má i svoji abecední strukturu. To znamená, že se vždy můžeme vrátit k původní analýze dané nemoci, ale také, že dané prvky struktury jsou omezené a konečné. Když je nějaká nemoc pojmenována, pak se skládá z písmen a mají stejnou podobu jako pořadí jejich složení. Ale jméno nemoci má dvě různé podoby: za první, pokud název nemoci budeme brát jako nominalisté, kteří jsou pověstní svojí kritikou reality obecných a abstraktních jsoucn, nebo za druhé, v jiném smyslu, a to filosofickému, kdy filosofie řeči odpovídá formě kompozice bytí nemoci jako lingvistického typu. Když budeme brát hledisko všeobecné, tak ve vztahu k jsoucnu je nemoc pouze zase jménem, kterým je označena. Ale pokud ji budeme vztahovat k uzavřeným prvkům, ze kterých se skládá, tak má nemoc zcela jinou podobu, a to podobu slovního označení.

„Klinická zkušenost se ztotožňuje s dobrou vnímavostí“.⁸¹ Tím Foucault míní, že lékařský pohled je sice schopen rozpoznat příznaky nebo samotnou nemoc, ale nejedná se pouze o pohled intelektuálního jedince, který je schopný vnímat čistě jenom esence, které mají konkrétní vnímavost. Je to tudíž pohled, který se pohybuje od těla k tělu, a jehož existence se pohybuje v prostoru vnímatelného vyjádření. Pokud

---

⁷⁹ FOUCAULT, pozn. 56, s. 132.

⁸⁰ FOUCAULT, pozn. 56, s. 135.

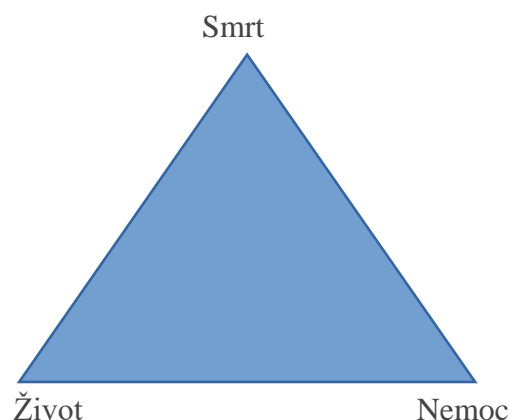
⁸¹ FOUCAULT, pozn. 56, s. 145.

vezmeme v potaz kliniku jako takovou, tak pro kliniku je veškerá pravda pravdou vnímatelnou. Když je jedinec nemocný, tak se jakákoli teorie začíná vytrácet, protože nemocný jedinec ležící na lůžku je podstoupen pozorování a zkušenosti.

Kapitola č. 8 s názvem *Otevřeme nějaké mrtvolu*, jak už z názvu vyplývá, se velice podrobně věnuje historii a vývoji pitev. Což pro naše strukturalistické pojetí není až tak důležité, ale opět zde najdeme určité prvky strukturalismu, které si blíže popíšeme.

Při bližším zkoumání a analýze klinického pozorování se nám odkrývají tři základní a nejdůležitější jednotky, které ve skutečnosti velice radikálně pozměňují časové pochopení kliniky. Jedná se o referenci lokalizace, ohniska a původu. Když si představíme kliniku jako organickou síť, tak v dané struktuře sítě vznikají pevné body, které se ale déle rozvětvují. Pokud to převedeme na lidské tělo, tak se tato struktura rozkládá po celém těle, do celého objemu těla, a tím se poprvé v lékařském myšlení stává souběžným čas nemoci a zjistitelný vývoj organických hmot. „Zrod klinické péče určil struktury patologického příbuzenství, nové lékařské vnímání si konečně dalo za úkol vyznačit figury lokalizace“.⁸²

Pokud vedle sebe postavíme tři hlavní části, bez kterých by jinak celé lékařství a medicína neexistovaly, dostáváme se k velmi důležitému zjištění. Tyto tři hlavní části jsou: život, nemoc a smrt. Dohromady vytvářejí určitou pojmovou a technickou trojici. Mohlo by se zdát, že tyto tři části jsou na stejné úrovni, ale opak je pravdou. Zde dochází ke zlomu, v němž Foucault upozorňuje na to, že z těchto tří částí se na nejvyšším vrcholu objevuje smrt.

---

⁸² FOUCAULT, pozn. 56, s. 166.

„Právě z vrcholu smrti lze pozorovat a analyzovat organické závislosti a patologické posloupnosti. Analýza, filozofie prvků a jejich zákonů, nachází ve smrti to, co marně hledala v matematice, chemii i v řeči: nenahraditelný model předepsaný přírodou: napříště se bude lékařský pohled opírat o tento velký vzor.“⁸³

Po rozsáhlém studiu a rozdělení těchto tří částí a určení smrti jako hlavní složky, které vede k nové struktuře lékařského pohledu, se na smrt začínalo nahlížet jako na něco, co není ve skutečnosti tak zlé a špatné, jako tomu bylo doposud. Zrodila se nová lékařská struktura myšlení a vnímání, struktura, která je sice omezena životem, který ji staví do protikladu a vystavuje se s ní, ale ve vztahu k ní je živým protikladem, tedy pravdou.

Kapitola č. 9 se jmenuje *Viditelné neviditelné*. Foucault se v této kapitole pomocí detailního vnitřního popisu těla snaží ukázat další jednotlivé struktury, které se jeví viditelné, ale při jiném pohledu zároveň neviditelné. Příkladem může být naše tělo, které je protkáno mnoha cévami a žilkami. Je to jakási síť, která je propletena mezi sebou, a pokud dojde k narušení jakékoli jedné nebo více cév (žil), dochází v těle okamžitě k nečekané reakci, která se pak projevuje určitou poruchou našeho organismu. Stejně tak tomu je i u mozkových obalů – stačí, aby se jeden zanítil, a dojde k porušení např. zraku nebo citlivosti uší.

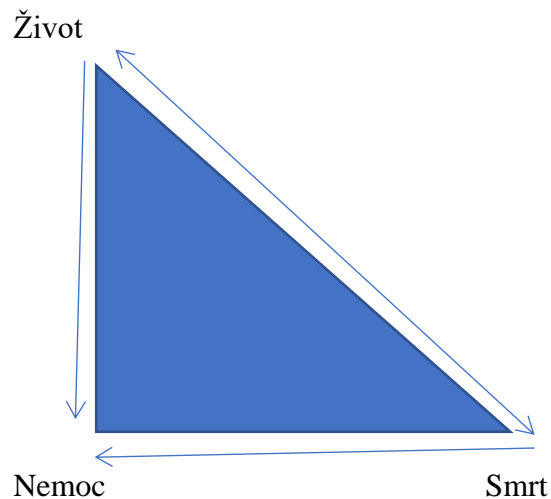
V této kapitole se Foucault vrací k předchozí kapitole, kde zkoumá vztah smrti, života a nemoci. Podotýká, že tento vztah nebyl do počátku 19. století vědecky promyšlen a ani nebyl strukturován v lékařském vnímání. Smrt je brána jako absolutní hledisko života, týká se každého, je jakousi jedinou jistotou, které existovala a existuje dodnes a nikdy nevymizí. Zároveň smrt je něčím, čemu se každodenně snaží každý jedinec vyhnout. I když by se mohlo jasně zdát, že člověk umírá, protože onemocněl, podle Foucaulta *„je to v principu tak, že člověk se stane nemocným proto, že může zemřít“*.⁸⁴

Pod rouškou času a vztahem mezi životem, nemocí a smrtí je popsána nová, dřívější a hlubší struktura, taková, která spojuje život a smrt tak, aby navíc osvobodila znaky nemoci.

---

⁸³ FOUCAULT, pozn. 56, s. 171.

⁸⁴ FOUCAULT, pozn. 56, s. 189.

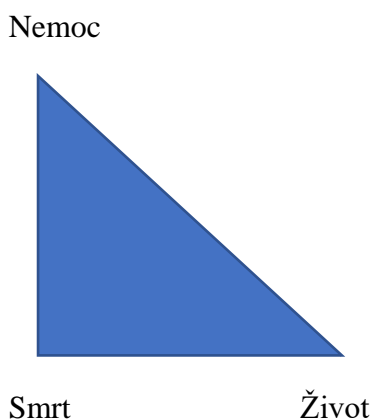
Smrt se najednou zobrazuje jako zdroj nemoci v jejím samotném počátku. „Smrt je nemoc, která se stala možnou v životě, a kdy se patologický jev napojil na fyziologický proces, který se zakládá na smrti“.⁸⁵ V tomto vztahu vzniká odchylka, která vede k deviaci. A odtud se od deviace dostáváme k degeneraci, která se poprvé objevila při výzkumu již zmiňované struktury patologické anatomie (vztah života, nemoci a smrti). Co to vlastně znamená degenerace nebo degenerovat? Pokud vezmeme v potaz např. řadu stejných jednotlivin a jedna z nich se odchýlila od těch ostatních, přesněji řečeno od svého specifického základu, tak ji můžeme nazvat degenerací. To samé platí i v medicíně, kdy lékaři toto označení používali pro oslabení jinak přirozeně silného lidstva, kdy se život ve společnosti, dále normy, zákony a vše ostatní odklánějí od života v přirozenosti, a naopak se přiklánějí k životu v nepřirozenosti a v nemocech. Tento stav je typický pro dnešní moderní dobu, kdy se každý snaží co nejvíce vydělávat, spěchat a žít v co nejvíce materiálním světě, kdy i za pomoci chemických látek, v tomto případě hlavně léků, se snaží svůj život žít velice uspěchaně a nezdravě. Každý den jsme nuceni se podřizovat normám, zákonům, hodnotám atd., které jsou pro člověka ve většině případů škodlivé z hlediska psychického a fyzického zdraví. To má za následek výskyt mnoha nových nemocí, na které nejsou doposud zjištěné žádné protilátky, navíc se rodí mnoho postižených dětí, ať už z hlediska tělesného postižení nebo psychického.

V další části této kapitoly se Foucault věnuje podrobnějšímu rozboru pojetí jednotlivých degenerací u jednotlivých významných lékařů a psychologů.

⁸⁵ FOUCAULT, pozn. 56, s. 202.

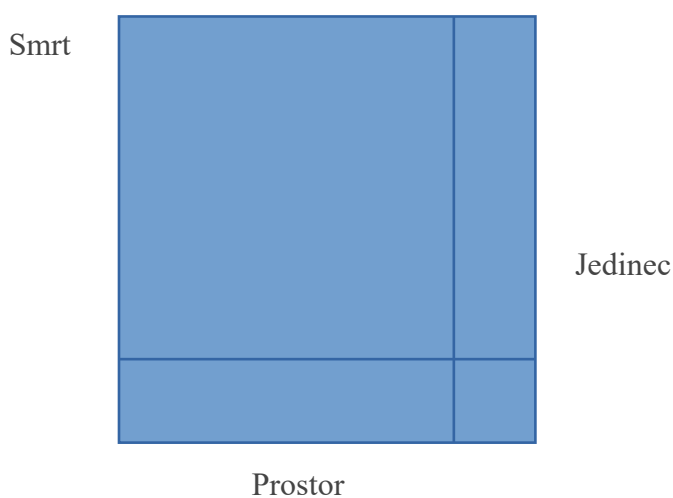

„Degenerace je v samotných základech života nezbytností smrti, jež je od něj neoddělitelná, a nejobecnější možností nemoci.“⁸⁶ Zde se opět vracíme k již zmiňované struktuře vztahu života, smrti a nemoci, kdy je smrt pohledem z výšky, kde se v tomto pohledu nemoc otevírá pravdě. Trojice život, nemoc a smrt se opět spojuje v trojúhelník (viz kap. 8, str. 35). V této struktuře lze najít stejné uspořádání, které jsme popsali v předchozím případě, pouze zrcadlově obrácené.

Život je zde skutečností, která trvá, zatímco nemoc je zde jakousi možností odchylky nacházející svůj původ a zrod hluboko ve smrti.

Od tohoto okamžiku se smrt stává zároveň technickým nástrojem, a tím se nemoc stává individualizovanou a specializovanou. Opět zde dochází ke vzniku dalších dvou důležitých struktur., které se spojují navzájem mezi sebou, jsou to struktury prostoru a času a vyplývají z vnímání, které je řízeno smrtí.

⁸⁶ FOUCAULT, pozn. 56, s. 223.

V předchozích kapitolách jsme si popisovali znaky a symptomy (označované a označující), které byly typické pro klinickou zkušenost. Nyní dochází v anatomicko-klinické zkušenosti k jisté změně. Znak se zbavil statické struktury, kterou doposud měl v čistě klinickém pozorování. Znak se stává samostatným prvkem, který už není závislý na jiné struktuře. Pro lepší ilustraci si daný problém převedeme na nemoc, u níž se znakem ve všeobecném měřítku stává např. kašel, horečka, ochablost apod. Z toho se dá odvodit, že znak (klinický) odkazuje k samotné nemoci, ale anatomicko-klinický znak odkazuje k poškození nějaké části nebo orgánu, ale ještě nám jasně neříká, o jakou nemoc se jedná. „Znak nás tedy může odkázat pouze k výskytu poškození a nikdy k patologické podstatě.“⁸⁷

Vnímání významu znaku se tedy s postupem vývoje a času stalo odlišné, a to odlišné epistemologicky ve světě kliniky, která existovala v prvopočátku, a takové, jaká byla po proměně anatomickou metodou.

Znak už nám nenaznačuje nemoc ani nemluví její řečí. Získává samostatnou formu a hodnotu pouze v rámci zkoumání lékařského vyšetřování. Znak se stává centrem, v němž dochází ke střetu mezi akty vyšetření a nemocným organismem.

„Nakonec i smrt opouští svoji špatnou stránku a stává se lyrickým jádrem člověka. Jeho neviditelnou pravdou, jeho viditelným tajemstvím.“⁸⁸

V poslední kapitole této knihy s názvem *Krise horeček* se Foucault zabývá závěrečným procesem, ve kterém anatomicko-klinické vnímání začíná nacházet formu své rovnováhy. V této kapitole Foucault porovnává různé přístupy (především pitvy) jednotlivých významných lékařů své doby. Studuje horečku a hledá v ní společné a rozdílné znaky u jednotlivých lékařů. Detailně ji popisuje a vymezuje její typy.

V závěrečném shrnutí předkládá Foucault názor, že medicína dospěla ke svému konci, kdy přichází „*medicína patologických reakcí, struktura zkušenosti, která dominovala 19. století a do jisté míry i století dvacátému, protože medicína patogenních činitelů v ní byla, ačkoli ne bez určitých metodologických modifikací, již obsazena*“.⁸⁹

Ke studiu všech struktur, které jsme si vyjmenovali, došlo díky rehabilitacím.

---

⁸⁷ FOUCAULT, pozn. 56, s. 186.

⁸⁸ FOUCAULT, pozn. 56, s. 186.

⁸⁹ FOUCAULT, pozn. 56, s. 189.

Pokud by nedošlo k jejich opakovaným pozorováním a zjišťováním, neměli bychom v dnešní moderní době tak vyspělé lékařství a nevděčili bychom našim předkům za jejich přínosy a objevení důležitých prvků a struktur v lékařství.

5. 2. Shrnutí – Zrození kliniky

Tato kniha je plná velmi složitých obrátů a básnických prvků. Velice dlouhá souvětí jsou jedním z hlavních znaků této knihy. Foucault ji věnoval významným lékařům, jako byl např. Rousset, Bataill nebo Blanchot. Jaké hlavní myšlenky a znaky tedy můžeme najít v této knize plné figur a metafor? Podle Foucaulta se evropská kultura v 18. století snažila ukázat strukturu, která ale stále není úplně rozvětvena. Sice jsme začali rozplétat určitou část této struktury, ale tyto rozpletené části se nám proto zdají velice překvapující, až skvělé, jelikož nám doposud byly neznámé.

*„V tomto temném proroctví se spojuje výše naznačené – „literární“ jazyk a touha „strukturalisty“ analyzovat „nevyslovenou strukturu“, která je základem praktik, diskursu, percepční zkušenosti (pohledu) a rovněž „vědomého subjektu a jeho objektů“. Nutno dodat, že je to však touha strukturalisty, který nehledá „atemporální struktury“, nýbrž historické podmínky možnosti“.*⁹⁰ Časově je tato kniha zaměřena od roku 1769 až do roku 1825. To je zároveň i doba, kdy se reorganizuje celá medicína (jak věda, tak i praxe). Ve stejné době vznikají dva hlavní obory, o kterých jsme se několikrát zmiňovali v předchozích kapitolách, a to patologie a klinická patologie.

V samotné knize nalézáme spíše dějiny jednotlivých struktur než jednotlivých institucí. Foucault se nezabývá pouze lékařstvím, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale skrze lékařský pohled tematizuje politiku, kulturu i společnost. I přes složitou skladbu jeho vět můžeme všeobecně konstatovat, že i přes snahu zpočátku složité hry, která se tváří jako diferenciací uvnitř diskursu, je tato hra podřízena nějakému řádu neboli struktuře. Tuto danou strukturu můžeme analyzovat.

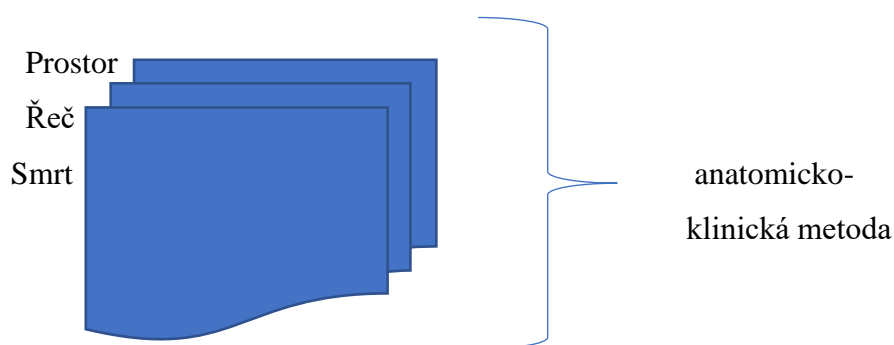
Podle Foucaulta bylo důležité, že vše podstatné šlo k jakési reorganizaci, v tomto případě se jednalo o reorganizaci nemocnic, ale také celého lékařství a medicíny, včetně složky praktické a teoretické. Sám se přesněji vyjádřil, že všechno již zmiňované došlo k „epistemologickému zlomu“.

---

⁹⁰H. Dreyfus, P. Rabinow, *Michel Foucault. Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, Praha 2010, str. 46.

Jeho velice podrobné studování těla, především studování pitev, mělo hlavní cíl, aby se lékař správně „do hloubky“ seznámil s tělem a svým lékařským pohledem studoval symptomy nemoci. Řídil se heslem: „*Aby lékař mohl vědět, musí vidět*“.

Důležitá je samotná historie klinické zkušenosti, jelikož byla sama schopna se vyvíjet bez ohledu na rozvoj anatomie. Nejenže se změnil lékařský pohled na tělo, ale také se změnil přístup k tomu, jak s ním zacházet a přistupovat k němu. S celkovou změnou lékařského pohledu na medicínu se také změnil pohled na život a na smrt. Podle Foucaulta právě díky „epistemologickému zlomu“ dochází ke vzniku nové struktury, ve které se prolínají tři hlavní její součásti, kterými jsou prostor, řeč a smrt. Foucault ji nazval souhrnně jako anatomicko-klinickou metodu.

Tato struktura začala vytvářet nové podmínky medicíny, které byly přijaty velmi pozitivně. Nemoc se začala oddělovat od metafyziky, se kterou byla doposud neustále spojována, a ve viditelnosti smrti najednou nacházíme plnou formu, její daný obsah se ukazuje pouze v pozitivním světle. Do té doby byla nemoc brána jako něco špatného, neuchopitelného a její příčiny, důsledky a formy se studovaly pouze okrajově. „*Až když byla smrt epistemologicky začleněna do lékařské zkušenosti, mohla se nemoc oddělit od protipřirozenosti a vtělit se do živých těl jednotlivců.*“⁹¹

Pro nás, jakožto západní civilizaci, to mělo zásadní vliv na budování, jelikož jsme si mohli vytvářet vlastní představu o tom, jak jsme se stávali objektem vědy. Západní člověk se mohl začít utvářet jako objekt vědy a zároveň se odevzdal v sobě a skrze sebe.

Odtud začíná být klíčové pojetí pojmu smrti. Patologická anatomie dala smrti novou, doposud neznámou vlastnost. Začala být brána jako cennější a „racionálnější“

---

⁹¹FOUCAULT, pozn. 56, s. 186.

komponent nejenom medicíny.

Jedinec v tomto prostoru „*sám sebe pojímá v této řeči*“ a nabývá v ní a skrze ni své „*diskursivní existence*“. Tato existence je však vždy ve vztahu ke své vlastní destrukci. Podle Foucaulta totiž „*všechny psychologie, i vůbec sama možnost psychologie, se zrodily ze zkušenosti ne-rozumu; medicína, jež může být vědou o jedinci, se zrodila paradoxně tehdy, když v lékařském myšlení zaujala místo smrt*“.

⁹²Závěr knihy nápadně připomíná vyhlášení „*smrti člověka jako empiricko-transcendentální dublety*“ ze *Slov a věcí*. V tom smyslu, že Foucault v tomto momentu, který popsal, v této možnosti, mohli bychom možná říci v této ambivalenci člověka být zároveň subjektem i objektem vlastního poznání, vidí místo zrodu všech věd o člověku, kde „*noc živého se rozplývá ve světle smrti*“.⁹³

Závěrem musíme poznamenat, že se tato kniha stala jednou z těch nejdůležitějších, které se snažily popsat temné období lékařského prostředí, a díky kterým se toto celé temné pozadí dostalo na světlo – to, co bylo neviditelné, se záhy stalo jasné a jednoduché. Samotní lékaři mohli poprvé přistupovat k pacientovi nezaujatě, byli osvobozeni od teorií a vznikl nový lékařský duch, který nebyl ničím jiným než epistemologickou reorganizací nemoci.

Nejednáme pouze o medicínu jako takové, ale také pojednáváme o způsobu, jakým se během několika let strukturovalo jedinečné poznání nemocného jedince. To znamenalo, že jedinec se náhle ocital v novém prostředí – kolektivním (lékařské kolokvium) a homogenním.

Medicína začala být chápána jako věda o člověku, její důležitost nebyla pouze teoretická, přesněji řečeno metodologická, ale začala se vyvíjet a studovat i z hlediska praktického se všemi jejími pozitivními i negativními stránkami.

Objevuje se tu i další struktura, kterou jsme doposud nezmínili. Foucault ji nazývá strukturou antropologickou, která hraje důležitou kritickou roli hranice a zakládající roli původu daného lékařského problému. Tato pozitivní medicína byla jednou z prvních, které sloužily jako spojení moderního člověka s původní konečností.

Došlo k novému popisu vědeckého diskurzu „*užití spočívající ve věrnosti*

---

⁹² FOUCAULT, pozn. 56, s. 186

⁹³ DREYFUS, RABINOW, pozn. 86, s. 173.

*a bezpodmínečné poslušnosti vůči barvitému obsahu zkušenosti-řící, co je viděno, ale rovněž užití zakládající a konstituující zkušenost-dát vidět prostřednictvím toho, že řekneme, co je viděno, bylo tedy nezbytné umístit lékařskou řeč velmi důkladně skrytou úroveň, na níž je formule popisu zároveň gestem odhalení“.*⁹⁴

Utváření a vývoj klinické medicíny je jednou z nejsložitějších, ale zároveň nejviditelnějších změn, ke kterým došlo v základním uspořádání vědění. I přes všechny složitosti vidíme ve zrození kliniky skrytou lingvistickou strukturu daného, organizaci objektivitu vycházející z významů znaku, charakter tělesné prostorovosti a v neposlední řadě důležitost konečnosti ve vztahu k člověku a k jeho pravdě.

Pokud srovnáme *Zrození kliniky* s Lévi-Straussem nebo Saussurem, určitě si všimneme hlavních rozdílů. Foucault se snažil vyhnout typické strukturalistické analýze, která jednoznačně popírá pojmy významu, ale nahrazuje je jakýmsi všeobecným vzorem lidského chování, které má představovat pravidla, jež se řídí transformací nevýznamových prvků.

*„Vyjádřeno jazykem sémiotiky, při zkoumání řeči musíme nechat stranou nejen hledisko označovaného (jak jsme byli dosud zvyklí), ale i označujícího“.*⁹⁵

Podle Rabinowa a Dreyfuse (viz kniha Michel Foucault – *Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*) se Foucault zabýval ve *Zrození kliniky* hlavně historickými systémy institucí a diskurzivními praktikami. Velká část Foucaultových myšlenek je závislá na teorii řečových aktů, v tomto případě teorii od J. Searla. Soustředí se především na řečový akt, který mluví experti a odborníci. Základem ale musí být epistemologický základ, bez kterého by řečové akty nemohly vzniknout.

Foucault nejenže odmítá kauzální vysvětlení strukturalistického přístupu, který je typický pro Chomského či Lévi-Strausse (gramatická pravidla jsou formální pravidla, jimiž se řídí praxe, protože jsou nějak uložena v mozku), ale také odmítá i filosofický postoj vlastní Wittgensteinovi či Heideggerovi, že „*lingvistické praktiky samy jsou schopny udržovat a fixovat normy, takže gramatická pravidla jsou pouze popisné aproximace, jak je produkují učitelé a jazykovědci.*“⁹⁶

---

⁹⁴ FOUCAULT, pozn. 56, s. 228.

⁹⁵ DREYFUS, RABINOW, pozn. 86, s. 93.

⁹⁶ DREYFUS, Hubert L., Paul RABINOW a Michel FOUCAULT. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. Praha: Herrmann, 2010, s. 140. ISBN 978-80-87054-20-8.

Mohlo by se zdát, že Foucault svým studiem zkoumá, zda to, co je zkoumáno vědci, je pravda nebo nikoli. Ale to bychom Foucaulta špatně pochopili. On se „pouze“ snaží dané řečové akty popsat z pozice toho, kdo dané řečové akty nepoužívá.

5. 3. Dohlížet a trestat

Tato kniha vyšla v roce 1975 a pojednává o zrodu vězení. Do českého jazyka byla přeložena až o třináct let později Čestmírem Pelikánem. Sám překladatel o této knize poznamenal, že se jednalo o velice složitý překlad vzhledem k Foucaultovým stěžejním výrazům a pojmům, které jsou v celé knize hojně zastoupeny. V následující části práce se budeme zabývat jednotlivými kapitolami a hledat v nich Foucaultovy strukturalistické prvky. V roce 1971 Foucault zakládá skupinu Groupe d'information sur les prisons⁹⁷, která měla za úkol shromažďovat příspěvky, zkušenosti jedinců, kteří prošli vězeňským procesem, a působila pro ně i jako útočiště. Foucault se snaží pomocí minulosti popsat vězeňský proces a jeho důsledky na jedince. „*Foucault hledí do minulosti, aby na jejím základě vysvětlil současný stav.*“⁹⁸

V první části knihy se seznamujeme v úvodní kapitole s tělem odsouzených – kapitola č. 1 nese název *Tělo odsouzených*. V této kapitole Foucault velice detailně popisuje popravu odsouzeného jedince v Paříži roku 1757. Při čtení této pasáže se samotnému čtenáři tají dech nad tím, s jakou přesností a zároveň krutostí v oné době docházelo k popravám. O tři čtvrtě století později vzniká denní řád, který byl sestaven Léonem Faucherem „pro Ústav pro mladé vězně v Paříži“.⁹⁹

V tomto období rozeznáváme dva důležité počáteční okamžiky, které vedly k dalšímu rozvoji vězeňského procesu, a to veřejné mučení a časový rozvrh. S postupem času je zavedena porota, která má být garantem spravedlivého rozsudku.

---

⁹⁷ GARLAND, David. What is a “history of the present”? On Foucault's genealogies and their critical preconditions. *Punishment & Society* [online]. 2014, 4(16), 367 [cit. 2018-04-08]. DOI: 10.1177/1462474514541711. Dostupné z: http://www.history.ubc.ca/sites/default/files/documents/readings/garland_punishment_society-2014.pdf

⁹⁸ SHAPIRO, Stephen. Michael Foucault's Discipline & Punish : The Birth of the Prison: Reader/Workbook [online]. 2002 [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/undergraduate/modules/fulllist/second/en229/marxfctintros_/foucault_reader.pdf

⁹⁹ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin, 2000, s. 36. ISBN 80-86019-96-9.

V 19. století se klade důraz na nápravný charakter trestu, který se zaměřuje hlavně na individuální trestání jedinců. Na konci 18. století a na počátku 19. století mizí z ulice veřejné popravy, které měly povahu divadelního představení. „*Trestání se postupně stává tou nejskrytější částí trestního procesu.*“¹⁰⁰ Toto s sebou nese několik dalších důsledků, např. opouští se oblast každodenní zkušenosti. Naopak navzdory tomu se vstupuje do oblasti, která je abstraktní. Zločin má s sebou nést jistotu potrestání, spravedlnost se stává důležitou součástí trestního procesu a nemusí na sebe brát zodpovědnost za násilí, které bylo spácháno, a vše se stává veřejné, ať už rozsudky nebo přelíčení. Vznikají i nové pracovní pozice, které doposud neexistovaly. Ve věznicích působí dozorcí, vychovatelé, psychiatři a psychologové. Jejich přítomnost u proviněného jedince znamená, „*že jsou svědkem toho, že tělo a bolest nejsou posledními cíli jeho trestání a konec 19. století s definitivní platností znamená konec „divadelních představení fyzického trestání na ulicích*“¹⁰¹. Mučení úplně mizí v letech 1830-1848.¹⁰²

Ale jak je to s fyzickým trestem, mizí také úplně, nebo ne? Tělesný trest se během 19. století začal měnit. Z čistého mučení, které mělo hlavně způsobovat co největší bolest, se změnil a jeho hlavním cílem bylo zbavit obžalovaného jedince majetku a práva. Když byl jedinec umístěn do věznice, byl osamocen, dostával určitý příděl stravy a jeho fyzické (i psychické) potřeby byly omezovány. Samotná duše provinilého jedince je vězením těla. To, co se odehrává během uvěznění samotných jedinců, si lidé, kteří jsou na svobodě, neumějí ani představit. Nebylo výjimkou, že mnoho jedinců svůj život raději ukončilo, než aby se psychicky trápilo každý den strávený ve věznici.

Foucault poukazuje na četnost vězeňské vzpoury, která se stávala čím dál tím více populární. Jejich aktivita měla ukázat celkovou fyzickou bolest, kterou každý vězněný jedinec prožíval.

Kapitola č.2, *Lesk a sláva veřejných poprav*, se věnuje celkem detailně popravám, které popisuje ve vztahu k popravenému a veřejnosti. Nyní si popíšeme určité aspekty, které přinesly v 18. století jistý posun ve vývoji a pochopení veřejných

---

¹⁰⁰ FOUCAULT, pozn. 96, s. 40.

¹⁰¹ FOUCAULT, pozn. 96, s. 46.

¹⁰² FOUCAULT, pozn. 93, s. 47.

poprav.

1. Samotný viník se stává obřadníkem svého vlastního obvinění, tzn. že daný průvod a následný rozsudek slouží jako nástroj veřejnosti k vyjádření souhlasu, popřípadě nesouhlasu s daným rozsudkem obžalovaného.

2. Opět se opakuje doznání obžalovaného. Dochází k veřejnému mučení, které je zároveň okamžikem pravdy. Pokud dochází k úspěšnému mučení, pak se justice ospravedlňuje v tom, že ukazuje pravdu daného spáchaného zločinu na samotném těle mučeného.

3. Vytvářejí se vztahy mezi zločinem a mučením. Vztahy ve smyslu takovém, že poprava a mučení se v mnoha případech konaly na místě, kde došlo k trestnému činu. Někdy samotný trest byl stejný nebo podobný jako předchozí zločin.

4. Samotné mučení, délka jeho trvání, křik a bolest odsouzeného se teprve stávají hlavním soudním důkazem. Tu dochází ke střetu mezi soudem lidským a soudem božím, ale vše se odehrává na veřejnosti. V této fázi už je smrt jistá, spíše se jedná o záchranu duše.

Veřejné mučení a následná poprava se dají chápat jako politický rituál. Jsou součástí procesu, který je řízen mocí. Objevuje se zde diskurz popraviště. Jak ale tento diskurz vysvětlit? Celý rituál neboli proces, kdy se samotný odsouzený sám přiznává k vině a ještě navíc musí být vystaven veřejnosti, která ho odsuzuje a on se stává terčem nadávek, ponižení a urážení, je velice oblíben mezi veřejností na úkol obžalovaného. Sice je dán obžalovanému těsně před popravou prostor, aby pronesl svoje poslední slova, ale to neslouží k tomu, aby se obžalovaný hájil, ale naopak, aby se doznal a přiznal ke svému činu.

Ve druhé části knihy se Foucault zabývá trestáním. V první kapitole této části se Foucault věnuje problematice zobecněného trestání. 2. polovina 18. století se stala dobou protestů proti veřejným popravám. Nejen u veřejnosti, ale především u odborníků z řad filosofů, vědců, právníků a členů parlamentu. Začaly se objevovat námitky a protesty proti dosavadnímu způsobu trestání. Vznikla snaha zrušit fyzický styk odsouzeného s vládcem. Velice rychle se veřejná poprava stává nepříjemnou. Začala se veřejně kritizovat justice, její privilegia a práva. Vznikla i nová reforma, která měla zlepšit situaci a stát se více neutrální vůči jednotlivým institucím a nestavit

do výhody určitá privilegovaná místa a k nim přidružené vládnoucí osoby. „*Reforma trestního práva musí být chápána jako strategie nového uspořádání moci trestat podle modalit, které ji učiní více pravidelnou, více účinnou, více konstantní a méně detailní ve svých účincích, která zkrátka zvýší její efektivitu při snížení ekonomických nákladů a jejich nákladů politických*“.¹⁰³ To mělo mít za následek, aby se úřady a jednotlivé sféry, které se nějakým způsobem týkaly trestního procesu, nemohly nechat zmanipulovat nebo podplatit.

Tím vznikala nová politická, ale i ekonomická struktura. Vznikala nová strategie, jak vykonávat moc a jak trestat. Tato reforma měla všeobecný dopad, jejími hlavními úkoly bylo: trestat lépe a s menší přísností, trestat hlouběji do centra společnosti, nejlépe tak, aby byli ostatní lidé varováni, jak by mohli dopadnout v případě spáchání trestného činu, potlačit nezákonnost a nespravedlivost. I když tato snaha byla velká, stejně se neustále objevovaly velké rozdíly v trestání mezi vyšší vrstvou a spodními vrstvami. Proto vznikla společenská smlouva, která měla být hlavním měřítkem a hranicí, která určovala, co se bude s daným zločincem dít dál. Se společenskou smlouvou vznikla i určitá pravidla, která byla důležitou součástí této trestní struktury. Tato pravidla jsou následující:

1. Pravidlo minimální kvantity – toto pravidlo říká, že zločin je proveden proto, že obstarává jisté výhody. Foucault tím míní, že „*kdyby se spojila idea zločinu s ideou jen o něco větších nevýhod, tak by zločin přestal být žádoucí*“.¹⁰⁴

2. Pravidlo dostatečné identity – pokud bude motivem zločinu nějaká očekávaná výhoda, kterou jeho vykonání má přinést, pak účinnost trestu spočívá v nevýhodě, která je od něj očekávaná.

3. Pravidlo vedlejších účinků – trest by měl působit svými negativními účinky na ty, kteří žádný trest nespáchali.

4. Pravidlo naprosté jistoty – pokud dojde ke zločinu, tak musejí být dopředu zřejmé a jasné jeho důsledky a potrestání.

5. Pravidlo obecné pravdy – zde se jedná o matematickou pravdu, kdy trestní praxe by měla být podřízena obecnému režimu pravdy, samotný soudní proces již není

---

¹⁰³ FOUCAULT, pozn. 93, s. 147.

¹⁰⁴ FOUCAULT, pozn. 93, s. 146

sám o sobě tvůrcem sdílené pravdy.

6. Pravidlo optimální specifikace – je zapotřebí, aby byly kvalifikovány všechny trestné činy bez ohledu na to, zda se jedná o lehký nebo těžký zločin nebo přestupek.

Ve druhé kapitole druhé části knihy se Foucault zabývá mírností trestání. Bylo velice složité nalézt pro spáchaný zločin odpovídající trest. Proto se opět ustanovila pravidla, která dohromady tvořila strukturu trestního procesu:

1. Daná pravidla (překážky) musela být co nejméně arbitrární, což znamenalo, že muselo existovat spojení mezi trestem, přestupkem myslí a jeho následky. Je nutné dát „*trestu podobu co možná nejvíce shodnou s povahou přestupku, aby strach z potrestání odvrátil mysl od cesty, kterou ji vedla perspektiva výhodnosti zločinu*“.¹⁰⁵ V této podobě už nedochází k soupeření ukrutnosti mučení na veřejných prostranstvích, ale dochází zde k transparentnosti znaku vzhledem k tomu, co označuje. Cílem je vytvořit soustavný vztah, který zároveň představuje určitý druh racionální estetiky trestu. Z toho vyplývá, že trestání vyplývá ze zločinu, zákon je dán společností z nutnosti a moc je dána jako náhražka přírodní síly.

2. Celkový soubor pravidel musí působit na určitou mechaniku sil. To znamená, že by tato pravidla měla zmenšovat jakousi touhu po zločinu. Aby reprezentace trestu a s ním spojených nevýhod byla daleko intenzivnější než jeho následky s menšími postihy a slastmi.

3. Je důležité, aby se využilo časové formulace v celém rozsahu. Trest představuje modifikaci a transformaci, ale zároveň ustanovuje překážky a utváří znaky. Trest, který by nebyl definovaný předem a neměl svůj vlastní cíl, by byl rozporuplný a nejasný. Úsilí, které by bylo vynaloženo k nápravě trestaného, by bez dopředu jasných pravidel a cílů bylo zbytečné a bezpředmětné.

4. Z pohledu trestaného je trest mechanismem znaků a zájmů. Foucault upozorňuje, že by trest měl být nejen zajímavým, ale i přirozeným. I když se to zdá poněkud nelogické, každý by měl v trestu najít svoji vlastní výhodu. Zde by se mělo vyhybat neúčinným a tajným trestům, které s sebou nepřinášejí nic dobrého.

5. Je důležité, aby veškerý soudní proces byl veřejný a nedocházelo

---

¹⁰⁵ FOUCAULT, pozn. 93, s. 160.

k pochybnostem a nejasnostem. Dochází k zobrazování veřejné morálky a diskurzu, kdy je vztah mezi ideou zločinu a ideou trestu posílen.

6. Při dodržení všech předešlých pravidel dochází k převrácení tradičního diskurzu o zločinu. Ve společnosti to znamená, že je zločin chápán jako neštěstí a pachatel je brán jako nešťastník, který je nucen projít znovu převýchovou ve společnosti. Diskurz se stává šířitelem zákona. A je zapotřebí, aby všude bylo na první pohled vidět, co čeká jedince, který spáchá trestný čin nebo přestupek. V ulicích musejí být vidět cedule, nápisy, vyhlášky, zákony apod. Tak tomu musí být i uvnitř veřejných budov, hal, hřišť apod.

V další části knihy se Foucault zaměřuje na jednotlivé modely, které existovaly v průběhu 18. a 19. století. Popisuje tři hlavní modely, a to vlámský, anglický a americký. Mezi těmito jednotlivými modely existují rozdíly, pro nás budou z hlediska strukturalismu důležité pouze určité rozdíly. První dva modely by se daly charakterizovat těmito přívlastky: reprezentativní, označující, veřejný a kolektivní. Foucault popisuje třetí model a diví se, že tento model vydržel nejdéle a v dnešní době se s ním můžeme setkat především v USA. Jedná se o model donucovací, tělesný a utajený. Každá struktura jednotlivého procesu je stejná v základech, ale liší se pouze v jednotlivých znacích nebo detailech.

Třetí část knihy se věnuje problematice disciplíny jakožto vojenského procesu. V její první kapitole se Foucault zabývá opět tělem, ale ne z lékařského hlediska, jak tomu bylo ve *Zrození kliniky*, ale z hlediska pozice vojáka a jeho povolání. Vojáka lze poznat okamžitě. Vzhledem k jeho postavě, uniformě a jeho znakům, odvaze, morálce, síle a zdatnosti. Foucault zde popisuje vývoj vojenského těla během 17. a 18. století, kdy poukazuje na to, že struktura těla vojáka se v 18. století změnila a sloužila jako nástroj k moci. Voják se stával nástrojem moci a kontroly. Voják je entitou, která si prošla jednotlivými výcviky, průzkumy, testy apod. Má sloužit vyšším instancím k jejich ochraně – voják musí sloužit svému státu a vyšším orgánům. Vzniká politická anatomie, která je právě tak i mechanikou moci. Ta působí na dané tělo vojáka tak, aby dělal, co se od něj žádá, aby jednal tak, jak dostává rozkazem nebo příkazem. Disciplína síly těla zvyšuje (z ekonomického hlediska) a tytéž síly zmenšuje (z hlediska politického). Jinými slovy: „*Moc těla se rozpouští, na jedné straně přetváří*

*jeho způsobilost, jeho kapacitu, jež se snaží posílit, na straně druhé převrací jeho energii, sílu, již by mohlo vyvíjet, a uvádí je do striktního vztahu podrobení“.*¹⁰⁶

V další části této kapitoly se Foucault věnuje struktuře rozdělení nejen vojáků. Studuje jednotlivá místa, která se později stala kasárnami pro vojáky, jejich uspořádání, vnitřní řád a strukturu jejich rozložení. Každý voják, který obýval kasárna, se stal pro všechny nadřízené hlavním bodem. Každý věděl, kde je, co dělá. Voják byl něco jako odsouzený, pouze nebyl trestně stíhaný, ale jeho povinností bylo plnit rozkazy a příkazy nadřízených.

S rozvojem a výstavbou kasáren vznikaly i továrny a manufaktury, které měly podobné rozmístění a uspořádání. Lidé v nich pracovali sice za výplatu, ale jejich svoboda pohybu nebyla velká. Mohli se také pohybovat pouze na určitých místech, která k tomu byla určená a na kterých mohli vykonávat svoji práci.

Aby vše fungovalo, byly zavedeny určité plány, které ve školním prostředí nazýváme rozvrhy hodin. V každé továrně, dílně, třídě, kasárnách apod. existoval program, podle kterého se museli zaměstnanci, děti nebo vojáci chovat. Porušení daného programu s sebou neslo potrestání.

V další části knihy Foucault opět studuje tělo a jeho vztah k pohybu. Pohyb těla je podle něj velice strukturovaný a předem promyšlený proces. Podmínka tohoto procesu spočívá v efektivnosti a rychlosti. *„Při správném zapojení těla, které umožňuje správné využití času, nesmí nic zahálet či zůstat nevyužito, vše musí být povoláno na podporu požadovaného úkonu.“*¹⁰⁷ Z toho vyplývá, že dobře disciplinované tělo, které je zdravé a vycvičené, je schopno dobře formovat operační kontext i toho nejsložitějšího pohybu. Disciplína se stává nástrojem k vybudování účinného stroje, v tomto případě těla, které je ve vězeňském procesu využíváno jako zbraň k válčení a podřízení se vyšším složkám moci. Voják se stává spíše objektem, který se na rozkaz přesunuje z jednoho místa do druhého a plní rozkazy a příkazy svých nadřízených. Říci, že je voják představitel spravedlnosti a čestnosti, je velice diskutabilní. Veškerá aktivita vojáka je dána jasnými a stručnými rozkazy, kterými je daný voják naprogramován, stává se z něj stroj, který zaujímá určité místo v prostoru.

---

¹⁰⁶ FOUCAULT, pozn. 93, s. 202.

¹⁰⁷ FOUCAULT, pozn. 93, s. 221.

Základním prvkem tohoto stroje je disciplína, bez které by nemohl fungovat. Disciplína mu je vštěpována od útlých let, jelikož je hlavní složkou každého vojáka.

Ve druhé kapitole se Foucault věnuje prostředkům správného vojenského výcviku. Základním prvkem je opět disciplína, která je specifickou technikou moci, produkuje jedince, kteří jsou nejen nástroji, ale také předměty. Ale kde se tento vojenský výcvik odehrává, kde se z vojáka stává nástroj moci? Základem jsou vojenské tábory, které jsou strukturované do jasně vymezených prostorů, ve kterých vládou jasně daná pravidla, která jsou základem veškerého výcviku. Tento vojenský princip se v menší míře objevoval i v dalších typech budov, a to ve školách, v továrnách a manufakturách. Pracující lidé byli podrobeni nepřetržitému dohledu během své pracovní činnosti a stávali se nedobrovolně majetkem vyšších vrstev. Paradoxně se toto odehrává i v dnešní moderní kapitalistické společnosti, kde je mnoho pracujících podrobena kontrole, všechny jejich postupy a kroky jsou důsledně zaznamenávány – pokud náhodou někdo poruší nějaký postup nebo pravidlo, je okamžitě potrestán nebo podroben nápravě. Nestává se, aby nějaká chyba člověka byla opomenuta nebo zapomenuta, spíše naopak. Foucault předjímal a popisoval vojenský výcvik a s ním související pravidla s takovou přesností, že se s nimi setkáváme ve velmi podobné struktuře i dnes. Je k zamyšlení, zda to, co bylo od 17. století zjištěno a velice podrobně studováno, je v dnešní moderní době přínosem, nebo naopak negativem. Když se v dnešní moderní době podíváme na jednotlivé struktury společnosti a na její uspořádání a nastavení, je navenek vidět, že všechny tyto složky, ať už vojenská, kulturní či politická, jsou strukturami závislými a podřízenými na jiných vyšších složkách bez ohledu na vyspělost a vzdělanost jednotlivých národů.

Dalším strukturalistickým prvkem, kterým se Foucault zabýval, byla zkouška. Studoval ji z všeobecného hlediska, zkouška byla přítomna všude. Ve škole, v povolání, mezi vojáky, zkouškami si každý prochází celý život. Proto si uvedeme určitá pravidla, která Foucault popisuje a vysvětluje a která se stala všeobecným mechanismem všech pravidel u zkoušek:

1. Zkouška se stává nástrojem k vládnutí: Tím Foucault míní, že moc je všudypřítomná, stává se nejdůležitějším prvkem ve společnosti. Jedna část má moc v rukou a může tím ovládat větší složku jedinců, a tito jedinci se dostávají do popředí.

Oproti tomu se disciplinární moc projevuje skrytě. Základem struktury zkoušky musejí být nějaké subjekty, které jsou zachyceny v prostoru a vytvářejí mezi s sebou vztahy podřízenosti a nadřízenosti. Zkouška je všeobecným ceremoniálem, během něhož dochází k nadvládě určitého subjektu nad jiným nebo jinými subjekty.

2. Zkouška díky své psané podobě dává povědomí o individuálním jedinci:

Každá zkouška je písemně zdokumentována, udává údaje, které jsou nezbytné pro správné vykonání zkoušky. Podává informace, ze kterých se vychází i o několik let později, a tyto informace shrnují a udávají závěry. Každá zkouška má svá specifická pravidla a kódy, záleží, jaké oblasti se zkouška týká. Např. lékařská zkouška popisuje určité symptomy a nemoci, školská nebo vojenská zkouška popisuje určité chování a jednání apod. Zkouška se díky psaní stala důležitým vodítkem k individuálnímu jedinci, který se stal najednou hlavním předmětem zkoumání a posuzování.

3. Každá zkouška s písemným záznamem představuje jedince jako případ:

Případ se stává zároveň jakýmsi objektem poznání a cílem, na který působí moc. Jedinec se stává středem pozornosti, je studován, popisován, posuzován atd.

Foucault upozorňuje, že díky těmto pravidlům zkoušky se ukazuje něco, co doposud nebylo bráno jako pravdivé. Měli bychom přestat popisovat moc pouze s jejími negativními účinky: „moc „vyklučuje“, „potlačuje“, „zadržuje“, „cenzuruje“, „abstrahuje“, „maskuje“, „skrývá“. *Moc ve skutečnosti produkuje realitu, produkuje oblasti objektů a rituálů pravdy*“.¹⁰⁸

Celý tento proces vedoucí k utváření společnosti, ve které bude disciplína hlavním znakem, poukazuje na určité historické trendy, a to nejen politické, ekonomické, ale i vědecké. Samotnou disciplínu bez ohledu na její specializaci lze považovat za techniku, která slouží k organizaci lidí, a především slouží jako nástroj k moci. Moc ve své podstatě není závislá na strukturách společnosti, ať už strukturách politických, kulturních nebo právních. Zároveň není ani absolutně nezávislá. I když disciplína vytváří mezi jedinci ve společnosti spojení, jejich vztahy se liší od vztahů, které vyplývají ze společenské smlouvy. Právě v 18. století došlo k největšímu rozmachu disciplíny, díky kterému se začaly formulovat určité obory, jako např.

---

¹⁰⁸ FOUCAULT, pozn. 93, s. 273-274.

psychiatrie, psychologie, klinická medicína apod.

Právě 18. století vynalezlo disciplinární techniky a techniky zkoušky, které původně započaly nové postupy při jejich vykonávání. Při hlubším zkoumání zjistíme, že struktura vězení se velice podobá struktuře školy, nemocnice, továrny nebo manufaktury a naopak. Je toto náhoda?

V poslední části knihy se Foucault opět vrací k vězení a k jeho problematice. Období 18. a 19. století se stává přelomovým bodem pro trestání a vězeňský proces všeobecně. Dříve tak prosazované a oblíbené trestání mizí a nastupuje věznění. Nejenže se mění pohled na jedince, který je trestaný, ale celkově se přistupuje k vězeňskému procesu více humanisticky. První formy vězení byly založené na jednoduchosti v tom smyslu, že hlavním jejich cílem bylo především zbavit trestaného jedince svobody. Jedinec, který si prošel vězením, by z něj měl vycházet určitým způsobem napravený. Vězení by mělo potrestaného jedince natolik ponaučit a vyškolit, aby se po jeho absolvování napravil tak, aby další trestný čin nebo přestupek už nikdy nespáchal. Vězení by mělo brát v potaz celkovou situaci trestaného jedince, jeho fyzickou a psychickou stránku těla, jeho nadání, názory, postoje a dovednosti.

Pokud vezmeme dnešní věznice v některých zemích, pak se ve srovnání s věznicemi z 18. a 19. století dá zkonstatovat, že některé dnešní moderní věznice jsou pro některé vězně spíše vysvobozením nebo dovolenou. Pokud se podíváme na jejich vnitřní strukturu a řád, opravdu se někdy jedná spíše o „hotel nižší nebo střední kategorie“, který má svůj program pro „hosty“. Je toto ještě dobře? Neměli by si za svůj zločin odpykat daleko větší a přísnější trest? Tento problém vyvstal především v posledních letech, jelikož dříve bylo vězení opravdu místem, kde si trestání odpykali svůj trest opravdu tvrdě a přísně.

S tím souvisejí i dvě tendence, které popisoval Foucault, ale které tu existují dodnes. V kritice vězení dochází ke dvěma odlišným pohledům. První námitka poukazuje na to, že vězení nevede k nápravě trestaného, a ve snaze působit na trestaného ztrácí vězení svoji hlavní úlohu, a to úlohu trestat. Druhou námitkou jsou ekonomické náklady, které jsou vynaloženy na vybudování a provoz vězení. Tyto námitky i přes snahu je změnit tu byly a existují dodnes. Nyní si názorně ukážeme hlavní strukturu vězeňského procesu a její maximy, které mají zaručovat „dobrý stav

*vězeňství*¹⁰⁹. Tyto maximy existují více než 150 let a podle Foucaulta slouží jako správný klíč k pozitivnímu přístupu a roli věznic. Těchto maxim je celkem sedm. Jsou na sebe navázané, vytvářejí celkovou strukturu věznice a jejich dodržení by mělo mít za výsledek správný chod věznice.

1. Transformace chování jedince	5. Výchova trestaného je zároveň varováním pro veřejnost
2. Věznění musí být izolováni	6. Režim ve vězení musí být kontrolovatelný
3. Tresty musí být možné modifikovat podle závažnosti	7. Uvěznění musí být doprovázeno nástroji dohledu a pomoci
4. Práce musí být jednou z podstatných složek výchovy ve vězení	

Poslední kapitola s názvem *Vězeňství* završuje celou knihu *Dohlížet a trestat*. Foucault v této kapitole stanovuje datum, kdy bylo dovršeno „*formování vězeňského systému*“, podle něj je to datum 22. ledna 1840, kdybyla otevřena první polepšovna v Mettray.¹¹⁰ Tato polepšovna nebyla zaměřena pouze na mládež, která měla výchovné problémy. Jednalo se o vězně, kteří byli rozděleni do malých skupin podle jejich zaměření. Každá skupina měla svoji vnitřní strukturu a řád. Existovalo 5 modelů: model rodiny, model armády, model školy, model soudu a model dílny. Jinými slovy se zde navazuje na naše předchozí zjištění, v rámci kterých jsme pojednávali o věznici a jejím blízkém vztahu se školou, továrnou, manufakturou apod. V každém oddělení dochází ke kontrole jednotlivců, plnění daného programu, výchovy a vzdělání. Kdybychom měli jmenovat největší důsledek zavedení vězení a vězeňského systému jako takového, pak jednoznačně musíme konstatovat, že se jedná o rozvinutí moci, která začala být uznávána a brána jako přirozená a legitimní. Tím byl zároveň snížen práh tolerance trestání.

¹⁰⁹ FOUCAULT, pozn. 93, s. 372-374.

¹¹⁰ FOUCAULT, pozn. 93, s. 374.

5. 4. Dohlížet a trestat – Shrnutí

Knih *Dohlížet a trestat* se stala souborem myšlenek, který detailně popisuje hodnoty, jež se nejvíce zabývaly vztahem mezi silami během 18. století. Foucault zde detailně popisuje rozdělení v prostoru, uspořádání v čase nebo kompozici v časoprostoru. Každý z těchto elementů je studován v určitém organizování, strukturování, jednání, řazení apod. Foucaultovým hlavním tématem je moc, kterou popisuje ve třech směrech: 1. moc není ve své podstatě represivní, což znamená, že nevede k podněcování, produkování nebo k navádění, 2. moc je spíše praktikována než vlastněna – vlastní ji buď stát, nebo třída, 3. moc se týká všech ovládaných a všech vládnoucích, jelikož je propojena všemi silami mezi těmito dvěma složkami. Toto propojení je podobné nietzscheovskému pohledu.

Jak tedy Foucault popisuje moc a odkud moc přišla? A jak se moc projevuje? Pokud dochází k vykonávání moci, snaží se její síly působit na jiné síly a zároveň jsou ovlivňovány jinými silami. Každá síla má vždycky moc působit na jiné a zároveň být ovlivňována jinými, tudíž každá síla obsahuje vztahy moci. Vůle k vědění a moci, která se týká celé knihy, se snaží zabývat funkcí, která se prosazuje v kontrole života jedinců (vždy se jedná o větší skupinu) a odehrává se na velkém prostoru, v našem případě např. v továrnách, školách, vězeních, manufakturách apod. Projevy moci, jak by se mohlo zdát, se neprojevují skrze nějaké formy, ale pouze skrze síly. Moc prochází určitými body, které určují aplikaci dané síly. Stav moci se vždy odehrává v určitém prostoru a v určitý časový úsek. Nesmíme opomenout zmínit panoptikum, které Foucault aplikuje na všechny substance a které se stává jistou kategorií moci. Na panoptikum Foucault navazuje diagramem, což je funkce, „*kteřou musíme oddělit od každého specifického užití a od každé specifické substance*“¹¹¹. Jeho vlastnost, která je pro nás nejdůležitější z hlediska strukturalistického pohledu, je rozesílání nebo rozmisťování singularit. Vztahy moci, které se v tomto případě vyskytují, jsou lokální, ale nestabilní, přesouvají se v poli sil z jednoho bodu do druhého. Můžeme zde vidět spojitost Foucaulta s Kantem, pro kterého je čistě praktické určování neredukovatelné na jakékoli teoretické učení nebo poznání. „*Pro Foucaulta je vše praxe, ale praktiky moci jsou neredukovatelné na jakoukoli praxi*

---

¹¹¹ FOUCAULT, pozn. 93, s. 315.

vědění.“¹¹²

Tato kniha se by se dala charakterizovat následujícími slovy: jedná se o zkoumání strategických vztahů. Pokud bychom měli shrnout hlavní témata knihy, jedná se hlavně o témata trestního systému, jako je vězení, trestání, manifestace moci nad jedincem, od kterých se odvíjí základní principy fungování společnosti. Tato kniha je sice popisem minulosti, ale zároveň díky svým dalekosáhlým poznatkům popisuje i přítomnost.

V závěru knihy Foucault kritizuje vězení, ale nepřestává upozorňovat na vězení z hlediska politického nástroje, který slouží k manipulaci a uplatňování moci. Vězení i přes všechny jeho nedostatky je nástrojem, který slouží k boji mezi společenskými třídami, ale zároveň se stává hlavním komunikačním prostředkem ve společnosti.

Tato kniha zůstává dodnes aktuální. I přes to, že pojednává o věcech minulých, čerpá z ní i dnes mnoho vlivných filosofů, ale i vědců a odborníků, kteří se věnují kriminalistice a s ní spojenými problémy.

6. Shrnutí a porovnání: C. Lévi-Strauss a M. Foucault

Porovnat tyto dva významné filosofy není jednoduché. Realistické pohledy se v mnoha ohledech lišily. Ale i přes to se ve stručnosti pokusíme z našich dosavadních zjištění popsat a zhodnotit rozdíly mezi těmito dvěma složitými personami. Začneme M. Foucaultem. Vzhledem k tomu, že on sám o sobě tvrdil, že není strukturalista, radíme ho spíše k postrukturalismu. Právě ve *Zrození kliniky* se Foucault vyznačuje strukturalistickými prvky, jelikož se snaží popsat historické uspořádání vztahů mezi řečeným slovem a viditelnou věcí, jinými slovy se snaží popsat vztah mezi označovaným a označujícím (viz F. de Saussure, kap.1. 1. 1.), ale na úrovni lékařské zkušenosti. Pro nás je jasný a přímočarý komentář Michel de Certeaua, který říká: „*Foucaultova archeologie navrhuje nahradit dějiny idejí „prací jiného typu“: strukturální analýzou označovaného, která by unikla fatálnosti komentáře a ponechala*

---

¹¹² DELEUZE, Gilles. Foucault. Druhé. Praha: Herrmann, 2003, s. 106. ISBN 80-238-0033-7.

označující a označované jejich původní souhlasnosti“.¹¹³ Tímto způsobem Foucault studuje a popisuje další svoje poznatky, které ať chce či nechce, považujeme za strukturalistické.

Co mají M. Foucault a Lévi-Strauss společné a existuje vůbec něco takového? K tomu nám pomůže Jacques Derrida, který se ve svých textech zabýval právě společnými znaky u archeologa Foucaulta a antropologa Lévi-Strausse. Musíme si položit základní a nejdůležitější otázku, která je společná pro obě naše zkoumané osobnosti. Odkud mluví? Zda se oba autoři nacházejí mimo situovanou strukturu, ale i mimo diskurz, který se snaží popsat? Pokud si odpovíme kladně, tak pokud nelze současně mluvit jinak než zevnitř dané struktury (mluvíme skrze jednu danou strukturu), tak jak může strukturalista mluvit, z nějaké jiné cizí struktury, která zároveň odpovídá popisu jiných struktur? Narážíme zde na problém, zda strukturalistův popis je pouze úlohou nějaké struktury, která je odlišná od té analyzované? Koncipuje Foucault svoji archeologii uvnitř epistémy moderního světa? Nebo zakládá Lévi-Strauss svoji strukturální antropologii uvnitř struktury západní kultury, nebo ne? Při bližším zkoumání si můžeme všimnout, že oba svůj popis pozorované skutečnosti ztotožňují s pozorovanou skutečností. Nezabývají se funkcí daného popisu ani pro ně není důležitá interpretace obsažená v každém popisu. Podle Derridy oba „*modelují sémantické struktury*“.¹¹⁴ Foucault se snaží strukturovat historické epistémy, zatímco Lévi-Strauss kulturní struktury.

Dalším znakem k porovnání je Foucaultova epistéma a Lévi-Straussova struktura. V čem jsou stejné a v čem se naopak liší? Obě zůstávají stejné, nemění se v jinou variantu ve smyslu nějakého pokroku. I když by se mohlo zdát, že Foucaultova epistéma je v určitém smyslu strukturalistickou strukturou, není tomu tak. Ale je důležitou podmínkou pro vykonávání určité výpovědi v kontextu dané doby.

Nyní k jednotlivým autorům. Lévi-Strauss se soustřeďoval na skryté struktury, které jsou typické pro antropologickou oblast. Nenacházel struktury nejen na povrchu,

---

¹¹³ DE CERTEAU, M. (2009): *Les sciences humanines et la mort de l'homme*. In: Artieres, Ph. – Bert J.-F. – Chevalier Ph. – Michon P. – Potte-Bonneville M. – Revel, J. – Zancarini, J.-C. (eds.): *Les Mots et les Choses. Regards critiques 1966-1968*. Caen: Presses universitaires de Caen, 175-197.

¹¹⁴ DERRIDA, J. (1993): *Texty k dekonstrukci. Práce z let 196-72*. Bratislava: Archa.

ale také hlouběji. Právě jeho odhalení složitějších struktur lidské kultury nám umožňuje odlišovat mezi divoštvím a civilizací. I přes velké rozdíly mezi těmito dvěma stupni nám odkrytí skrytých struktur ukazuje univerzální pravidla našeho myšlení, a tím poukazuje na jednotu celého lidstva bez ohledu na vyspělost jednotlivých kultur a společností. Lévi-Strauss chápe kulturu jako systém binárních opozic a tento systém vytváří danou strukturu. Lévi-Strauss se nejvíce věnoval příbuzenství, a to přesněji sociálním vztahům, které jsou založeny na směně. Pro Léviho-Strausse v příbuzenském procesu jsou kromě rodiny dalším důležitým prvkem spojení a vztahy mezi rodinami. Toto dohromady vytváří sociální struktury, které vyzdvihují pozici jednotlivce ve struktuře. Tato pozice je mnohem důležitější než samotný jedinec.

Oproti tomu Foucault by se na základě našich zjištěných informací dal nazvat jako „filozof narušitel“, ve smyslu toho, že on sám se ocitá na hranicích daných a zkoumaných problémů, ale snaží se narušit pouze určitou přirozenost mezi uskupením lidí, které zkoumá. V našem případě v knize *Dohlížet a trestat* mezi lidmi svobodnými a intervenovanými a v knize *Zrození kliniky* mezi lidmi zdravými a nemocnými (ať už duševně nebo fyzicky). Foucaultovu epistému bychom si mohli představit jako univerzální mřížku, díky které si můžeme sestavovat slova ve výpovědi, a která určuje pravidla našeho myšlení. Foucault odmítá všechny pevné kategorie, jelikož je považuje za umělé. Nejsou pevné ani dopředu dané, ale neustále se mění. S tím souvisí i jeho pojetí lidské přirozenosti, která by měla jasně vymezovat základ lidského myšlení, Foucault ji odmítá, neexistuje pro něj.

Závěr

Závěrem bych chtěla zkonstatovat, že jsem během analýzy určitých děl C. Lévi-Strausse a M. Foucaulta narazila na mnoho nových a překvapivých zjištění. I když studium určitých prvků nebylo vůbec jednoduché, snažila jsem se o jejich pochopení a o takové vyjádření, aby bylo srozumitelné. Pokud bychom studovali oba autory ještě podrobněji, narazili bychom na stále nová zjištění, která s sebou nesou mnoho nových a užitečných informací, jež se netýkají pouze strukturalismu, ale jsou propojeny se všemi ostatními sférami, ať už politickými, kulturními, právními, filosofickými či jinými. Strukturalismus je obsažen ve všech možných sférách, a i přes to, že je považován za jeden z nejsložitějších filosofických směrů, dokáže díky svým strukturám popsat a vysvětlit ty nejbanálnější i nesložitější a věci, se kterými se můžeme každý den setkávat.

Cílem mé práce bylo zjistit a popsat strukturalistické prvky C. Lévi-Strausse a M. Foucaulta. I přes složitost některých prvků si myslím, že oba autoři patří mezi nejuznávanější a nejoriginálnější filozofy, kteří byli, jsou, a ještě dlouho budou pro nás svým přínosem nenahraditelnými personami nejen ve filosofii a antropologii.

Seznam použitých zdrojů a literatury

BLECHA, Ivan. *Filosofický slovník*. 2. opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 80-7182-064-4.

DE CERTEAU, M. (2009): Les sciences humaines et la mort de l'homme. In: Artieres, Ph. – Bert J.-F. – Chevalier Ph. – Michon P. – Potte-Bonneville M. – Revel, J. – Zancarini, J.-C. (eds.): *Les Mots et les Choses. Regards critiques 1966-1968*. Caen: Presses universitaires de Caen, 175-197.

DELEUZE, Gilles a [Z FRANCOUZŠTINY PŘELOŽIL ČESTMÍR PELIKÁN]. *Foucault*. Praha: Herrmann, 1996. ISBN 8023800337.

DERRIDA, J. (1993): *Texty k dekonstrukci. Práce z let 196–72*. Bratislava: Archa.

DREYFUS, Hubert L., Paul RABINOW a Michel FOUCAULT. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. Praha: Herrmann, 2010. ISBN 978-80-87054-20-8.

DREYFUS, Hubert L., Paul. RABINOW a Michel FOUCAULT. *Michel Foucault, beyond structuralism and hermeneutics*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1983. ISBN 0-226-16312-1.

ERIBON, Didier. *Michel Foucault 1926-1984*. Přeložil Věra DVOŘÁKOVÁ. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0955-8.

FOUCAULT, Michel. *Diskurs: Autor; Genealogie: Tři studie*. Praha: Svoboda, 1994. Filozofie a současnost (Svoboda). ISBN 80-205-0406-0.

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Přeložil Čestmír PELIKÁN. Praha: Dauphin, 2000. Studie (Dauphin). ISBN 80-86019-96-9.

FOUCAULT, Michel. *Je třeba bránit společnost: kurs na Collège de France 1975-1976*. Přeložil Petr HORÁK. Praha: Filosofia, 2005. ISBN 80-7007-221-0.

FOUCAULT, Michel. *Zrození kliniky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-29-8.

FOUCAULT, M. (2000): *Moc, subjekt, sexualita*. Články a rozhovory. Bratislava: Kalligram.

GARLAND, David. What is a “history of the present”? On Foucault’s genealogies and their critical preconditions. *Punishment & Society* [online]. 2014, 4(16), 367 [cit. 2018-04-08]. DOI: 10.1177/1462474514541711. Dostupné z: http://www.history.ubc.ca/sites/default/files/documents/readings/garland_punishment_society-2014.pdf

GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur*. Praha: SLON, 2000. 394 s. ISBN 80-85850-89-3.

INNIS, Robert E. *Semiotics: an introductory anthology*. Bloomington: Indiana University Press, c1985. ISBN 9780253203441.

JUSTOŇ, Zdeněk. *Setkání Lévi-Strausse s Tolkienem*. Praha: Dauphin, 1997. Ethnos (Dauphin). ISBN 80-86019-55-1.

KARLÍK, Petr., Marek NEKULA a Jana. PLESKALOVÁ. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. ISBN 978-80-7106-484-8.

KIÉFER, Michel *Foucault: le GIP, l'histoire et l'action*, Thèse de doctorat en philosophie, Université de Picardie, 2006, [texte intégral](#).

KORN, Francis. *Elementary Structures Reconsidered*. London: Tavistock publications, 1973. SBN 422 74210 4.

LÉVI-STRAUSSE, Claude. *Mýtus a význam*. Bratislava: Archa, 1993. ISBN 80-7115-052-5.

LÉVI-STRAUSS, Claude. *The savage mind*. [New ed.]. London: Weidenfeld and Nicolson, 1972. ISBN 0297995235.

LÉVI-STRAUSS, Claude. *Structural anthropology*. Prní. New York: Basic books, 1963. SBN 465-08229-7.

LÉVI-STRAUSSE, Claude. *Totemizmus*, Bratislava: Chronos, 1998. ISBN 80-967138-2-5.

PEREGRIN, Jaroslav. *Význam a struktura*. Praha: Oikoymenh, 1999. Oikúmené. ISBN 80-86005-93-3.

PINKER, Steven. *The language instinct: how the mind creates language*. New York: Harper Perennial, 2007. Modern classics (Harper Perennial). ISBN 978-0-06-133646-1.

SHAPIRO, Stephen. *Michael Foucault's Discipline & Punish : The Birth of the Prison: Reader/Workbook* [online]. 2002 [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/undergraduate/modules/fullist/second/en229/marxfctintros_/foucault_reader.pdf?

SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-019-3.

WISEMAN, Boris. *Lévi-Strauss a strukturální antropologie*. Ilustroval Judy GROVES. Praha: Portál, 2009. Seznamte se---. ISBN 978-80-7367-604-9.